

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

49.

**FÖLDTULAJDON ÉS FÖLDHASZNÁLAT A 21. SZ. ELEJÉN
SZARVASON ÉS KÖRNYÉKÉN**

Gyulavári András

Szarvas, 2016

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

49.

**FÖLDTULAJDON ÉS FÖLDHASZNÁLAT A 21. SZ. ELEJÉN
SZARVASON ÉS KÖRNYÉKÉN**

Gyulavári András

Szarvas, 2016

Sorozatszerkesztők:

Dr. Szitó János nyugalmazott vízépítő mérnök
Dr. Gombos Béla főiskolai docens

Lektor:

Dr. Molitorisz Pál nyugalmazott városi ügyész, helytörténész

Kiadó:

Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar,
Békéscsaba-Szarvas-Gyula
és a
Tessedik Öreggazdász Egyesület, Szarvas

Felelős kiadó:

Dr. Futó Zoltán mb. dékán és Gyulavári András elnök

A kiadás támogatói alfabetikus sorrendben 2016-ban:

Hidasiné Sztancsik Anna /5540 Szarvas, Sirató 102./

B. Kiss László /5200 Törökszentmiklós, Vásárhelyi P. u. 5./

Lestyan Goda Pál /5540 Szarvas, Bethlen G. u 8./

NÖVÉNYOLAJ Szövetkezet (2007) /5561 Békésszentandrás, Szentesi utca 15/C./

„RÓZSÁS MAJOR” Kft. /5540 Szarvas, V. külkerület 231./

Szarvas Város Önkormányzata /5540 Szarvas, Szabadság út 36./

SZARVASI AGROTA-ALCSIRED Tejtermelő Kft. /5540 Szarvas, T. 204./

Szebegyinszki János /5540 Szarvas, Damjanich u. 27./

*SZENTANDRÁSI FÖLDMŰVELŐ GAZDÁK Mezőgazdasági, Beszerző, Raktározó,
Értékesítő és Szolgáltató Szövetkezet /5561 Békésszentandrás, Szentesi utca 15/C./*

Nyomtatta a **DIGITÁLIS KALAMÁRIS**, Szarvason
Felelős vezető: Tatai László

A KIADÓK ÜZENETE

Az Agrártörténeti füzetek sorozatot dr. Ligetvári Ferenc (egyetemi tanár, az MTA doktora), alapító szerkesztő indította útjára 1998-ban, és gondozta 2002-ig. A sorozat arculata az évek során bizonyos változásokon ment át.

A sorozatot 2003–2007 között dr. Bukovinszky László (főiskolai tanár, CSc) szerkesztette. A sorozat 1-14. kötete az alapító szerkesztő által megfogalmazottak szellemében jelent meg, s gazdagította az olvasók általános és szakmai ismereteit.

2008-ban a Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar (TSF MVKF Kar) és a 2007-ben megalakult Tessedik Öreg-gazdász Egyesület együttműködési megállapodást írt alá. Ebben megfogalmazódott többek között az Agrártörténeti füzetek közös kiadásának szándéka is.

Az Agrártörténeti füzetek a 15. számtól kezdődően a TSF MVKF Kar (ill. jogutódja) és a Tessedik Öreggazdász Egyesület közös kiadásában jelennek meg. A munkák minőségének javítása, színvonalának emelése érdekében a köteteket lektoráltatjuk.

A továbbiakban is fontosnak tartjuk a szarvasi agrároktatás intézményeihez kötődő visszaemlékezéseket, ill. az ehhez kapcsolódó egyéb munkákat, hogy múltunk e kevésbé ismert eseményeit szélesebb olvasói kör megismerhesse, és megmentsük azokat a végleges feledéstől.

A szarvasi agrároktatásban résztvevő tanárok és az itt végzett öregdiákok életútjának bemutatása mellett fokozott figyelmet fordítunk olyan témakörök megjelentetésére, amelyek a Szarvasi Kistérség és a Körös-vidék arculatát alakítják a földhasználat, a természeti környezethez alkalmazkodó (környezetkímélő, ökológiai) gazdálkodás és a vízgazdálkodás területén.

Helyet adtunk a Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, Békéscsaba-Szarvas-Gyula Tessedik Campusán rendezésre kerülő Tudományos Diákköri Konferencián legjobb minősítést elért dolgozatok közlésére. Tervbe vettük aktuális szakmai témák megjelentetését is.

A sorozat kiadását, illetőleg rendszeres megjelenését külső támogatók anyagilag segítették már eddig is, és erre a segítségre ezután is számítunk.

Szeretnénk, ha együtt lehetnénk a hagyományok tisztelői, az értékek felismerői és megőrzői.

A témaajánlatokat, vagy a kész munkákat a sorozatszerkesztőkhöz kérjük eljuttatni.

Együttműködésüket köszönjük.

Szarvas, 2012. december

TARTALOM

A MEZŐGAZDASÁGI FÖLDHASZNÁLAT ÉS FÖLDBIRTOK-POLITIKA ÖSSZEFÜGGÉSEI.....	9
A MEZŐGAZDASÁGI SZEKTOR FONTOSSÁGA	9
Globális megközelítés	9
A mezőgazdaság helye az EU tagországokban	10
Magyarország agrárállam	11
Szarvas és környékének agráriuma	13
A TERMŐFÖLD JELENTŐSÉGE	14
FÖLDBIRTOK-POLITIKAI HATÁSOK SZARVASON ÉS KÖRNYÉKÉN.....	15
A török éra utáni betelepítéstől 1945-ig	16
Az 1945-ös földreform hatása	18
Az állami gazdaságok, mint mezőgazdasági nagyüzemek (1949–1989)	19
<i>A mezőgazdasági nagyüzemek egyesítése Szarvas környékén</i>	20
Mezőgazdasági termelészövetkezetek.....	21
<i>A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány agrárpolitikája, 1957-1958</i>	23
Tagosítás és földrendezés (1959-1961).....	23
Mezőgazdasági termelészövetkezetek Szarvason 1989-ben	25
Szarvasi szakszövetkezetek	27
SZARVASI MEZŐGAZDASÁGI KUTATÁS ÉS SZAKOKTATÁS HAGYOMÁNYAI	28
Mezőgazdasági szakoktatás Szarvason	28
A Bikazugi Tangazdaság	30
Haltenyésztési Kutató Intézet	31
Tessedik öröksége és a város mezőgazdasága	32
A RENDSZERVÁLTÁS HATÁSA A MEZŐGAZDASÁGRA	34
Tulajdoni reform	34
A tulajdon és birtokviszonyok megváltozása	34
A termőföld privatizálása a rendszerváltás (1989) után	35
A rendszerváltás hatása a tulajdonviszonyokra	36
FÖLDHIVATALOK SZEREPE.....	37
A KÁRPÓTLÁSI TÁBLÁK HELYSZÍNI ELŐKÉSZÍTÉSE ÁRVERÉSHEZ	38
RÉSZARÁNYNEVESÍTÉS	40
A részarány-tulajdon fogalma	40
Juttatott részarány.....	41
Önkormányzati tulajdon	41
HOL TARTUNK MOST?	42
FÖLDHASZNÁLATI FORMÁK A GYAKORLATBAN	42

FÖLDHASZNÁLATI VISZONYOK MAGYARORSZÁGON	43
Gazdasági társaságok Szarvason	44
MEZŐGAZDASÁGI JELLEGŰ FELDOLGOZÓ, KIEMELT NAGY	
VÁLLALKOZÁSOK.....	45
Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt.	45
PIONEER Szarvas: Vetőmagüzem	45
EPILOGUS	45

„A természet hatalmas, az ember parányi. Ezért aztán az ember léte attól függ, milyen kapcsolatot tud teremteni a természettel...”

/Dr. Szent-Györgyi Albert/

A MEZŐGAZDASÁGI FÖLDHASZNÁLAT ÉS FÖLDBIRTOK-POLITIKA ÖSSZEFÜGGÉSEI

A MEZŐGAZDASÁGI SEKTOR FONTOSSÁGA

Globális megközelítés

A mezőgazdaság legfőbb feladata a Föld lakóinak az életfenntartásához szükséges élelmiszerekkel történő ellátása. Két fő ágazata van: a növénytermesztés és az állattenyésztés.¹

A mezőgazdaság legősibb foglalkozás, létfontosságú szükségletet elégít ki. A gyűjtögetés és a vadászás – vagyis a természetben „maguktól” megtermelődő javak begyűjtése – pár millió ember fennmaradását biztosította a Földön. Azonban a Föld népessége folyamatosan növekedett ez már szükségessé tette a szervezett földművelést.

Még soha nem élt egy időben ennyi ember a Földön. 2011 elején átléptük a 7 milliárdot, 2016-ban pedig a 7,4 milliárdot. Bolygónk népessége ma már több mint kétszerese az 1960-as értéknek – akkor még csak 3 milliárdan éltünk a Földön. Mindössze 50 év alatt átlag 33%-kal nőtt a világ népessége, tehát 2050-ben már 9 milliárdnyian élünk majd a Földön.

A mai 7,4 milliárdos népesség megélhetéséhez azonban nélkülözhetetlen a mezőgazdasági termelés. Még ha elvileg megtehetné is néhány gazdag ország, hogy nem foglalkozik mezőgazdasági termeléssel, hanem minden élelmiszerszükségletét más, agrártermelést űző országoktól vásárol meg, a gyakorlatban nem találkozunk ilyen nemzettel. Sőt, a legfejlettebb országok is minimum önellátásra törekednek e téren.² Ugyanakkor a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó emberek száma és aránya a nemzeteken belül (és nemzetközileg is) folyamatosan csökken. Jelenleg a világ lakosságának körülbelül a fele termel élelmiszert; – a saját, és/vagy a piac szükségletekre.

A világ aktív népességének kb. 50%-a (1,5 milliárd fő) a mezőgazdaságban dolgozik, de a fejlődő országokban ez az arány kb. 70%, a fejlett országokban pedig kb. 5%. A szélső értékek: Nepálban 93,3%, Ugandában 83,3%, Mozambikban 81,3%; ugyanakkor Nagy-Britanniában 2,1%, az USA-ban 2,6%, Németországban 3%; Magyarországon 5,4%.

¹ Bernek – Sársfalvi: Általános társadalomföldrajz; Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008. 128-142. p. és 201-207. p.

² Forrás: (<http://www.fina.hu/vilagfigyelo/nepessegrobbanas>)

A mezőgazdaság helye az EU tagországokban

Az EU mezőgazdasága magas színvonalú, belterjes árutermelést folytat. A földet általában családi gazdaságok keretében művelik (kisbirtok-szerkezet). Elterjedt a parasztgazdaságok összefogása, melyek feldolgozással is foglalkoznak. A kisbirtok-szerkezet miatt viszont a termelés drágább, mint az USA-ban.³

A mezőgazdaság az EU-n belül országonként, de földrajzi tájanként is változatos képet mutat.

Az EU ény-i részén (Benelux-államok, Nbr., Fr.o. és Németo. északi részén) az állattenyésztés játssza a vezető szerepet. A növénytermesztés itt inkább csak kiszolgálja az állattenyésztést (takarmánynövények termesztése). A parasztgazdaságok legfőbb jövedelmi forrása a friss tej vagy tejtermékek értékesítése.

Franciaország és Németország nagy részén a növénytermesztés és állattenyésztés fontossága közel egyenrangú. A szántók fő növénye az őszi búza. Kisebb foltokon szakosított növénytermesztéssel is találkozunk: pl. Rajna-völgy és D-Fr.o.: szőlő; a nagyvárosok környékén zöldségtermesztés.

Az EU mediterrán országaiban a legtöbb a törpebirtok, és még mindig vannak feudális eredetű nagybirtokok, amelyeket bérlők vagy mezőgazdasági munkások művelnek. Az állattenyésztés háttérbe szorul: jobbra csak kevés igavonó állatot és igénytelen kecskét, juhot, baromfit tartanak. A szántókon többnyire silányan termő búza található. Emiatt a fontosabb élelmiszereket külföldről szerzik be ezek az országok, de nyilvánvalóan élen járnak a korai zöldségek és a déligyümölcsök termesztésében.

A magashegységi területeken szinte kizárólag az állattenyésztésre rendezkedtek be. A havasi pásztorkodás az Alpokban a legmagasabb színvonalú, ahol főként szarvasmarhát tartanak. Itt istállózás is van, míg a mediterrán országokban télen-nyáron a szabadban legeltetik az állatokat (elsősorban kecskét és juhot).⁴

A *Magyarország élelmiszergazdasági programja 2016-2050* c. tanulmány helyzetértékelő fejezete szerint „Az Európai Unió mezőgazdasági kibocsátása erősen koncentrált, a régi tagállamok (EU-15) mezőgazdasága az EU mezőgazdasági területének 70,9%-án a mezőgazdasági kibocsátás 83,3%-át termelte meg 2014-ben. Az új tagállamok részesedése az EU mezőgazdasági területéből 29,1%, mezőgazdasági munkaerő felhasználásából pedig 49,6% volt 2014-ben és a mezőgazdaság teljes kibocsátásának 16,7%-át adták. Az új tagállamok

³ Forrás: http://hippo.uw.hu/10_foci/Az_Europai_Unio_mezogazdasaga.DOC

⁴ Forrás:

www.pointernet.pds.hu/ujstagok/agraragazat/2013/03/20130409170601921000000999.html

együttes mezőgazdasági kibocsátása az elmúlt évtizedben a régi tagállamokét meghaladó mértékben bővült, de még így is messze elmarad attól a szinttől, amely elvárható lenne a mezőgazdasági területből való részesedésük alapján.

Az újak közül Lengyelország, Románia, és Magyarország mezőgazdasági kibocsátása a legnagyobb. Együttes részesedésük az EU teljes kibocsátásából 2004 és 2014 között 10-12% között alakult.

A termelés intenzitásában rejlő különbségeket jól mutatja az egy hektár mezőgazdasági területre jutó alapáron számított kibocsátás. A régi tagországok 2014-ben egy hektáron átlagosan 2,802 euro értékű terméket állítottak elő, a tizenhárom új tagországban ez a mutató 1,330 euro, Magyarországon valamivel magasabb, 1,483 euro volt (52,9% EU-15-höz képest).”⁵ (FM. 2016. Élelmiszergazdasági stratégia 2016-2050.pdf)

Magyarország agrárállam

A KSH adatai szerint Magyarország területe 2001-óta állandó értékű (1. táblázat). Az ország területének jelentős hányada termőterület, ami viszont az évek során ettől mindig kevesebb, és 1990-2016 között csaknem 10%-al csökkent. A mezőgazdasági terület pedig mindig kevesebb a termőterületnél, és itt is megfigyelhető a csökkenés közel 12% értékben.

A lakosság számára vetítve nálunk több mint kétszer annyi termőföld jut ezer főre, mint az EU-15-ök átlagában. (2. táblázat) Az adatok alapján túlzás nélkül állítható, hogy egyik legfontosabb természeti kincsünk a termőföld, amely a saját népesség ellátásán túl jelentős mezőgazdasági exportra is képessé teszi hazánkat.⁶

Ezért is nagyon fontos a termőföld mennyiségi és minőségi védelme.

⁵ FM. 2016. Élelmiszergazdasági stratégia 2016-2050.pdf

⁶ Forrás: <http://www.baon.hu/a-mezogazdasag-jelentos-eroforrasa-a-magyar-termofold-416542>

1. táblázat. Magyarország termőterülete és mezőgazdasági területe 1990-2016 között

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omf001a.html

Év	Mezőgazdasági terület		Termőterület		Magyarország ezer hektár
	ezer hektár	%	ezer hektár	%	
1990	6 473,2	69,58	8 235,8	88,53	9 303,2
1991	6 459,7	69,44	8 227,5	88,44	9 303,2
1992	6 135,7	65,95	7 914,9	85,08	9 303,1
1993	6 129,1	65,88	7 960,5	85,57	9 303,0
1994	6 122,0	65,81	7 956,5	85,53	9 303,0
1995	6 179,3	66,42	8 010,5	86,11	9 303,0
1996	6 184,4	66,48	8 017,1	86,18	9 303,0
1997	6 194,6	66,59	8 035,6	86,38	9 303,0
1998	6 192,7	66,57	8 036,0	86,38	9 303,0
1999	6 186,3	66,50	8 035,1	86,37	9 303,0
2000	5 853,9	62,92	7 715,5	82,94	9 303,0
2001	5 865,3	63,04	7 731,2	83,10	9 303,4
2002	5 867,3	63,07	7 748,2	83,28	9 303,4
2003	5 864,7	63,04	7 762,4	83,44	9 303,4
2004	5 863,8	63,03	7 782,3	83,65	9 303,4
2005	5 854,8	62,93	7 787,1	83,70	9 303,4
2006	5 808,9	62,44	7 755,0	83,36	9 303,4
2007	5 807,1	62,42	7 751,8	83,32	9 303,4
2008	5 789,7	62,23	7 774,8	83,57	9 303,4
2009	5 783,3	62,16	7 783,0	83,66	9 303,4
2010	5 342,7	57,43	7 356,4	79,07	9 303,4
2011	5 337,2	57,37	7 360,3	79,11	9 303,4
2012	5 338,0	57,38	7 368,0	79,20	9 303,4
2013	5 340,0	57,40	7 375,9	79,28	9 303,4
2014	5 346,3	57,47	7 386,4	79,39	9 303,4
2015	5 346,4	57,47	7 387,6	79,41	9 303,4
2016	5 372,0	57,74	7 413,1	79,68	9 303,4

2. táblázat. Az EU-27 fontosabb mezőgazdasági adatai, 2010 (Forrás⁷)

Megnevezés	Az ágazat hozzájárulása a bruttó hozzáadott értékhez, %	Mezőgazdasági terület aránya az összes területből, %	Száz lakosra jutó mezőgazdasági terület, hektár	Az ágazatban foglalkoztatottak aránya, %
EU-15 országai	1,5	41,9	34,2	2,8
Ebből: Franciaország	1,7	53,3	46,5	2,9
Később csatl. országok	3,7	48,4	51,0	11,9
Ebből: Magyarország	3,8	62,2	57,8	4,4
Románia	6,7	56,7	63,1	26,9
EU-27 országai	1,7	43,5	37,7	4,7

Szarvas és környékének agráriuma

Szarvason a mezőgazdaságban dolgozók aránya közel tíz százalékos – az itt levő mezőgazdasági és élelmiszeripari üzemeknek is köszönhetően. Itt kell megjegyezni, hogy 1986-ban a város munkaképes lakosságának még 42% dolgozott a mezőgazdaságban.

Békés megye és Szarvas város legfőbb természeti kincse a termőföld, melynek minősége kedvezőbb az országos átlagnál. Nem véletlenül nevezik a megyét az „ország éléstárának”, ahol Magyarország kalászos gabonájának közel 10 százaléka terem meg, de jelentős a kukorica és a napraforgó-termelés, valamint az állattenyésztés is. Híres a megye az élelmiszeripara, amelynek világszerte ismert terméke a gyulai, a csabai és a szarvasi kolbász, a Gallicoop pulykatermékei, valamint az orosházi virsli termékek.

A megyében meglévő kukorica termesztési hagyományokra alapozva működik Szarvason a Pioneer Hibrid üzeme, amely vetőmag előállítással foglalkozik, világszínvonalon.

Az országos átlaghoz képest magasabb a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, a tradicionális gabonatermesztés és állattartás mellett megjelenik a zöldség-gyümölcsstermesztés. Messze földön híres a békési pálinka, a medgyesegyházi dinnye és a méhkeréki uborka is.

⁷ A mezőgazdaság területi jellemzői, 2010. KSH. Nyomdai kivitelezés: Xerox Magyarország Kft. 2012.

A TERMŐFÖLD JELENTŐSÉGE

A Föld felszínének mindössze 23 százaléka termékeny, ebből 9% alkalmas mezőgazdasági termelésre (ez a termőföld), ami a nemzeti vagy 20 százaléka. *A termőföld maga a haza* – tartja a mondás. Semmivel nem pótolható erőforrás, a magyar mezőgazdaság alapvető termelőeszköze. Ezen túlmenően a piacon mindig meghatározott, de folyamatosan csökkenő mennyiségben van jelen.

A termőföld nem szaporítható, és ebből következően monopolizálható is. Ezzel függ össze értékmegőrző tulajdonsága. *A folyamat sajnos ellentétes a világ népességének növekedésével.*

Az egy főre jutó termőterület fokozatosan csökken⁸ (a világon 0,2 ha/fő, hazánkban 0,5 ha/fő jelenleg a szántóterület).

Magyarországon a szántóterület csökkenés 1913 – 2014 között (100 év alatt) 1 millió 246 ezer hektár. Ebből 1990 – 2014 között (30 év alatt) 381 000 hektár.

A felgyorsult csökkenés oka az urbanizáció, az iparosítás és infrastruktúrafejlesztés. A termőterület mennyiségi csökkenés sajnos együtt jár a minőségi leromlással is szaknyelven ezt nevezik a talajok degradációjának.

A mezőgazdaság megújításának legfontosabb feladata a fenntartható fejlődés érdekében a termőtalajaink mennyiségi és minőségi védelme.

Magyarország sajátos talaj és éghajlati viszonyai között, mindig különös jelentőséggel bírt a mezőgazdaság. A magyar nép története, élete, kultúrája, szorosan összefügg a földműveléssel, tágabb értelemben a mezőgazdasággal, így természetesen a földtulajdonlással és az éppen aktuális birtokviszonyokkal.

A fentiekből is következik, hogy az aktuális politika és társadalmi berendezkedés közvetlen hatást gyakorolt a tulajdoni és használati viszonyokra, így különösen a termőföldre ezt nevezzük szaknyelven földbirtok politikának.

Az agrárpolitika középpontjában mindig a birtokpolitika található.

Földbirtok politikán azok elvek és intézkedések összességét értjük, amelyek a föld birtoklásával összefüggő politikai és gazdasági erőviszonyokat szabályozzák. Másként fogalmazva az államhatalom beavatkozik a földtulajdonlási, használati és birtokszerkezeti viszonyokba.

A beavatkozás eszközszerkezete:

- Leghatékonyabb eszköze a birtokrendezés, de ide kell érteni a gazdasági egységek közötti és gazdaságon belüli területrendezést is.
- A földalapú és egyéb agrártámogatások rendszere.
- Az ingatlanforgalom szabályozása (földforgalmi szabályok)
- Földvédelmi és földhasználati szabályok.

A földbirtok politika története tulajdonképpen nem más, mint a mezőgazdaság története.

⁸ Forrás: http://mkk.szie.hu/dep/genetika/pdf/Heszky/Agroforum2009_marcius.pdf

FÖLDBIRTOK-POLITIKAI HATÁSOK SZARVASON ÉS KÖRNYÉKÉN

Szarvas földrajzi helyzete, a város és környezetének domborzata, az éghajlat, a környező talajok termőképessége, a felszíni vizek bősége meghatározták a táj szerkezetét, a tájhasználat alakulását.

A település jellemzően síkvidéken található, alapvetően mezőgazdasági művelés alatt álló területekkel meghatározott környezetben helyezkedik el.

Hazánkban jellemzőek az időjárási és hidrológiai szélsőségek, mely azt eredményezi, hogy akár egy éven belül is nagy lehet a belvíz veszély és az aszályérzékenység ugyanazon a területen. Ez különösen igaz Szarvasra és környékére. A településen a mezőgazdasági szektor a gazdasági ágak közül kiemelkedő. A művelési ágak megoszlását az 3. táblázat mutatja.

A termőföld minőségét annak aranykorona értékével fejezzük ki. Szarvas szántó területeinek átlagos aranykorona értéke 23,33 aranykorona, a 17 aranykorona alatti szántóterület aránya 20%.

A hektáronként 17 aranykoronás termőhelyi adottságú területek kedvezőtlennek minősülnek gazdálkodási szempontból.

3. táblázat. Szarvas termőterülete művelési áganként 2015.

Forrás: <http://bekes.foldhivatal.hu/>

Művelési ág	Szántó	Erdő	Kert	Gyümölcsös	Gyep (rét)	Gyep (legelő)	Nádas	Fásított terület	Szőlő	Halastó	Kivett	Összesen
Terület (ha)	11 754	391	206	126	35	649	22	3	2	313	2 656	16 157

A török éra utáni betelepítéstől 1945-ig

Forrás: ifj. dr. Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története 1922. Digitális Kalamáris (Szarvas), 2012. Fűzött kemény papírkötés, 457 oldal. Sorozatcím: Várostörténet-sorozat 3. kötet. Az 1922-ben megjelent mű reprint kiadása.

Miután Szarvas a török uralom alól felszabadult, egy ideig katonai igazgatás alatt állott, majd 1695. táján a kincstáré lett, amelyet tehát a király szabadon adományozhatott kedvelt embereinek. Szarvast nagyon sok más birtokkal együtt báró Harruckern János György hadi élelmezési biztos kapta meg, aki a felszabadító, a spanyol örökösödési, majd 1716-18-ban, a török háborúban szerzett magának érdemet – mint hadseregszállító – a királyi jutalomra.

Harruckern, a már addig is tekintélyes vagyonú élelmezési biztos, tisztában volt azzal, hogy ez a föld értékes, csak a munkáskéz hiányzik ahhoz, hogy értékét ki is aknázhassa. Harruckern felhívására Csabáról, Nógrádból, majd Gömörből, Abaújból, Zólyomból és Pest vármegyéből megindult a bevándorlás Szarvasra is. Az első bevándorlok tótok és evangélikusok voltak. A települni óhajtok előadták feltételeiket, többek között a szabad vallásgyakorlást, egy időre való felmentés az úrbéri terhek alól, ezen kívánásaikat az ún. letelepedési szerződésben rögzítették 1722. július 23-án.

Az úrbér a jobbágytelek használatáért a földesurat megillető jobbágyi szolgáltatások összessége. A jobbágyság az úrbéri földhasználatáért 1848-ig tartozott a földesúrnak úrbéri szolgáltatással.

A jobbágytelek jogilag nem volt a jobbágy tulajdona, beépítésével és megművelésével csak állandó használati jogot szerzett arra. Ezt a jogát utódai is örökölték. A jobbágytelek nagysága vidékenként 24 – 40 hold között változott (*egy hold = a föld minősége szerint 1 100 – 1 300 négyszögöl⁹ nagyságú terület*). A terület nagysága szerint voltak kéttelkes, másfél-, egész -, fél-, vagy negyedtelkes jobbágyok is.

Az örökváltság a jobbágyfelszabadítás egyik módja Magyarországon 1848 előtt. Ennek alapján a jobbágyok a használatukban lévő úrbéres földek tulajdonjogát és az úrbéri terheket meghatározott váltságösszeg lefizetésével örökre megválthatták. Az 1839-40 országgyűlés által elfogadott önkéntes örökváltság esetén a kártalanítás összegében és módjában a jobbágynek földesurával kellett megállapodnia. A kötelező, általános és állami kárpótlás mellett végrehajtandó örökváltságot az 1848. évi utolsó rendi országgyűlés fogadta el.

1845. szeptember 11-én kelt a földesúr és a szarvasi jobbágyság közötti ún. hármass szerződés, a legelő szabályozási (elkülönítési), az örökváltsági és az örökbevallási.

⁹ 1 négyszögöl = 3,594816 m² terület; (1 bécsi öl = 6 bécsi láb = 1,89648 m hosszúság)

Az örökváltási szerződéssel a jobbágyok mintegy „részletfizetésre” megváltották az általuk használt jobbágytelkeket. A megváltási folyamat a határ 55%-át érintette. A birtokbaadás 1847. április 19-én vette kezdetét.

Folyószabályozások, ármentesítés, nagybirtokok kiosztása

A 18. század utolsó negyedében a lakosok már a határ egész ármentes területét elfoglalták, és körülhatárolt birtokokra osztották fel. E parcellákon rövidesen megjelentek az első, most már növénytermesztési célból is létesített tanyák. A mezőgazdasági rendeltetésű tanyai építmények kialakulását hátráltatta, de nem akadályozta meg a háromnyomásos gazdálkodás. A lakosság körében ezeket a kezdetleges típusú építményeket szállásnak nevezték, amelyek az időszakos mezőgazdasági munkák idejére korlátozó tartózkodást szolgálták. Ettől már egyenes út vezetett a maihoz hasonló tanyatípus megjelenéséhez, melyben a család az egész évben együtt lakott.

A folyamatot segítette a jobbágyság megszűnése, a nagybirtokok parcellázása és az árvízmentesítés. Jellemző, hogy a Kákai határban 1881-90 között egy évtized alatt 500-600 szarvasi gazda vette meg a *Wenckheim*- és az *Inkey*- birtokokat, valamint *gr. Apponyi Albert* és *gr. Károlyi István* uradalmait.

A parcellázással egyidejűleg jelentős folyószabályozási munkálatok történtek 1855 – 1900 között, ami további lehetőséget teremtett a lakosság tanyákra áramlásának.

1836-ban vágták le a Bikazugi ágat (Anna-ligetnél), ezt követően megtörtént 1888-ban a Hármas körös csergettyűi átmetszése, ami létrehozta a közel 30 km-es Szarvas-Békésszentandrás holtág rendszert. Egyidejűleg mintegy 10 000 ha termőterületet mentesítettek az árvizektől, megteremtve a biztonságos mezőgazdasági termelés egyik alapfeltételét.

Az 1920 – 30-as évekre sajátos kisbirtokos tulajdoni szerkezet alakul ki Magyarországon és városunkban is. A jellemző birtokméret 5 – 25 katasztrális hold.

A tulajdonviszonyokban a következő jelentősnek mondható változást az 1920-as évek elején végrehajtott ún. **Nagyatádi-féle földreform** hozta. A trianoni országterületen mintegy 1,3 millió kh (750 ezer hektár) területet vettek igénybe megváltás ellenében, és osztották ki a szegényebb földműves rétegek között. A földtulajdon megszerzése azonban jelentős terheket rótt a családokra. Békés megye mai területén hozzávetőlegesen mintegy 100 ezer kh (57,5 ezer hektár) föld cserélt gazdát, jórészt az 1 – 3 kh (0,6 – 1,8 ha) területű törpebirtokok számát növelve. (4. táblázat)

4. táblázat. A gazdaságok számának és földterületének megoszlása %-ban, 1935. évben Magyarországon.

Forrás: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/293.html>

Birtokméret kategóriák	Gazdaságok száma	Összes terület	Ebből szántó
Törpebirtok 5 kh (2,9 ha) alatt	72,4	10,1	12,3
Kisbirtok 5 – 100 kh (2,9 – 57,5 ha)	26,8	41,8	53,1
Középbirtok 100 – 1000 kh (57,5 – 575,5 ha)	0,7	18,2	14,5
Nagybirtok 1000 kh (575,5 ha) felett	0,1	29,9	20,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az 1945-ös földreform hatása

5. táblázat. A földreform által érintett terület főbb adatai. Forrás: Saját

Község neve	Kiosztásra kerül	Tulajdonosok száma	Átlagos birtoknagyság	Összterület %-ában
	ha	fő	ha	%
Békésszentandrás	340	180	1,8	4
Csabacsüd	2 774	657	4,2	42
Szarvas	2 260	721	3,1	9
Kondoros	3 884	1 026	3,7	49
Hunya	96	20	4,8	3
Endrőd	1 059	958	1,1	7
Gyoma	2 338	438	5,3	10
Összesen	12 751	4 000	3,1	14

Magyarország területének jelentős részén még fegyveres harcok folytak, amikor az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben, 1944. december 21-én ünnepélyesen kinyilvánította: „Földhöz juttatunk sok százezer földnélküli és szegény parasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a demokratikus magyar államrendet.” – 1945- -ös földreform során kialakított tulajdon- és birtokviszonyok az 1945. évi VI. tv. cikk alapján. Szarvas város és vonzáskörzetének összes területe 1945-

ben 40 673 ha. Nagy jelentőségű történelmi és politikai esemény végrehajtását a nevezetes 600/1945 ME. sz. rendelet szabályozta. A földreform által érintett terület főbb adatait az 5. táblázat tartalmazza.

Az 5. táblázatból megállapítható, hogy kiosztásra kerül összesen 12 751 ha szántó terület 4 000 tulajdonos részére, ami a teljes szántóterület 14%-át érinti. Az átlagos birtoknagyság 3,1 ha (kb. 5,3 kh).

A földreformmal nem érintett 73 517 ha területen (86%) 13 366 tulajdonos gazdálkodik, az átlagos birtoknagyság 5,5 ha (9,5 kh), ami az adott időszak jellegzetes középbirtoka a szarvasi járásnak.

1947-ben vizsgálva a tulajdoni formákat a termőterületek túlnyomó része magántulajdonban van.

Feltétlen említést érdemel, mint állami tulajdon a m. kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet Bikazugi tangazdasága 233 ha méretben. 1949-től az állami tulajdon gyarapodása a politikai döntések hatására rendkívül felgyorsult. Az állami tulajdon forrásai: – közös legelők állami tulajdonba kerülnek (Káka, Tóniszállás) – kényszerfelajánlások, elhagyott ingatlanok államosítása – kuláklisák, egyházi földek, Gimnázium birtoka Kardoson stb.)

A sajátos intézkedések eredménye, hogy 1952-ben 7 002 ha állami terület alakul ki, megalapozva az Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézet, Haltenyésztési Kutató Intézet és a Szarvasi Állami Gazdaság törzsterületeit.

Az állami gazdaságok, mint mezőgazdasági nagyüzemek (1949–1989)

Forrás: Horváth Károly: *Az Agrár Rt. múltja, történelmi áttekintése*. Szarvasi Krónika 12. szám. Szarvas, 1998.

Az állami gazdaságok nem csak a szocialista mezőgazdaság termékei, megtalálhatók már a 19. században is, mint korona és ménesbirtokok, ilyenek pl.: Mezőhegyes, Bábolna stb. Idesorolható Szarvas város büszkesége, az 1929-ben létrehozott Bikazugi Tangazdaság is. (1. ábra) Az állam célja az volt, hogy mintagazdaságokat hozzon létre elsősorban vetőmag és tenyészállat előállítására, valamint korszerű termelés technológiák elterjesztésére.

Ennek szellemében jöttek létre Szarvason a következő állami gazdaságok (1. ábra):

A Kákai Állami Gazdaság (1949-1961.) addig műveletlen, újonnan, feltört ösgyepen létesült, Egyik jellegzetessége az öntözési program kidolgozása, (öntöző hajó) a másik pedig a rizstermesztés. 1957-1958 között megépült a kákai kerület új major központja. A kerület jellemző állattartási ágazata a tehenészet volt.

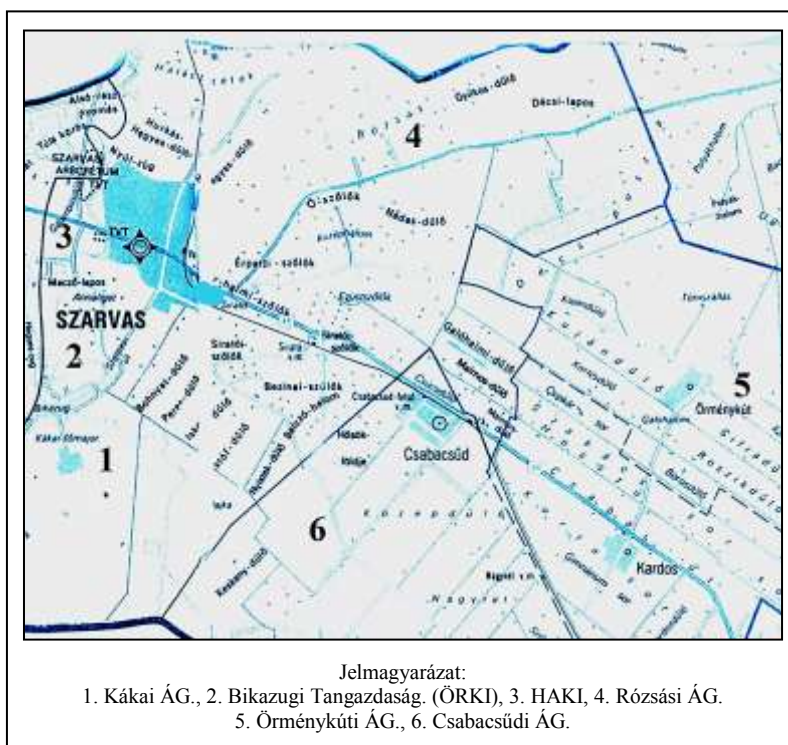
- A *Rózsási Állami Gazdaság* (1949-1961) Décsent és Rózsáson jött létre, központja a décsi Borg ulya tanya lett. Borgulya Pál volt országgyűlési képviselő tanyája. A gazdaság földterülete az indulás évében 1.200 katasztrális holdra tehető az állatállomány: 2 tehén 8 ló és 30 sertés. 1953. elején egyesítik az Örményzugi állami gazdasággal.
- A *Csabacsüdi Állami Gazdaság* 1949-ben, mint a Pusztapói Nemzeti Vállalat Csabacsüdi üzemegysége néven létesült a Nagyrátai majorban, majd 1950. elején lett önálló. Kezdetben 1.681 kh. 1951-ben 3.256 kh. 1953-ban már 3.863 kh földterülettel rendelkezik. Főbb növények: búza, kukorica, cukorrépa. A Csabacsüdi Állami Gazdaság önállósága 1961-ben megszűnik, mivel az ÖRKI részévé válik.
- Az *Örménykúti (eredetileg Örményzugi) Állami Gazdaság* élettere a Sinkovicz, a Janurik, a Podani-, az Egyházi tanyák és a hozzájuk tartozó földek, valamint a Bakulya sor első öt tanyája lett.
- Sárgahegyesi Állami Gazdaság* (1951-1961.) Föld területe: 3 032 kh. Eperjes község határában Szarvastól 22 km-re fekszik.

A mezőgazdasági nagyüzemek egyesítése Szarvas környékén

A Szarvas térségében lévő, az előzőekben felsorolt állami gazdaságok – többszöri átszervezés után – 1962-ben Öntözési és Rizstermesztési Kutató Intézet Mezőgazdasági Üzemei néven egyesülnek. A következő átszervezés keretében 1965-ben az önállóság fokozása érdekében létrejön a Szarvasi Kísérleti Állami Gazdaság. 1975. január 1-jétől a gazdaságon belül alakítják ki a szarvasi agrárszakoktatás tanüzemét, így az üzem új neve Szarvasi Állami Tangazdaság (közismert nevén SZÁT) lett. Irodaháza a város központjában épült, közkeletű nevén a jellegzetes „Fehér Ház”.

A fontosabb termesztett növényei 1960-ban a következők: kenyérgabona, takarmánygabona, kukorica, hibrid kukorica, silókukorica, cukorrépa, olajos növények, hüvelyesek, szálatakarmányok, évelős pillangósok. Állattenyésztési fő területe a tejelő tehenészet és a sertéshizlalás volt.

Szarvas legnagyobb mezőgazdasági üzeme számos beruházással gazdagította a várost. A legfontosabbak a következők voltak: Rizsfeldolgozó üzem, Húsfeldolgozó üzem, Magtisztító üzem, Lucernaszáritó üzem. Virágkorában, az 1970-as években közel 800 főt foglalkoztatott.

1. ábra. A Szarvas környéki állami gazdaságok központjai
 Forrás: saját

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek

Forrás: Dr. Domán Imre: *Visszaemlékezéseim IV. rész: Szarvas 1949-1957*¹⁰

A szocialista mezőgazdaság másik meghatározó intézménye a mezőgazdasági termelőszövetkezet vagy termelőszövetkezeti csoport. Szarvason már, 1952-ben 4 000 ha földterület áll szövetkezeti használatban.

A szövetkezetek használatában álló földek a tagok és családtagjaik tulajdonában álló és állami ingatlanokból tevődtek össze.

1949-ben kezdődött a termelőszövetkezetek (termelőszövetkezeti csoportok) szervezése, Dózsa, Petőfi és Táncsics néven. A Dózsa Tszcs irodája, magtárja, raktára lett a Hovanyecz – azelőtt Fazekas – malom,

¹⁰ http://szarvasikronika.szarvasnet.hu/16_szam/16_15.htm

majorja pedig a Machan- és a Frecska-tanya, innen 15 km-re a Csabai úton a Bobvos-tanya, a Hosszúsoron a Schauer-tanya. A Petőfi Tszcs központja (jelenleg Örménykút) a régi Haviár-tanya lett, de övéké volt a Bohrát- és a Kiszely-tanya a földterülettel együtt. A Táncsics Tsz központja az Annaligeti Pál-majorban volt, majd a halásztelki Bolza-majorba költözött, a Csipkár soron pedig a Tóth és Pribelszki tanyákban indult a gazdálkodás.

Az Alkotmány Tszcs egy szerény endródi úti kisparaszti tanyában kezdte meg működését. A Bem Tszcs az Orosházi út mentén alakult a Melis-, a Bartók- és a Zima- tanyákban. A Klapka Tszcs Középhalmon és a Koleráson jött létre. A Haladás Tszcs-nek az Endródi út déli oldala adott otthont. Az Új Élet Tszcs-nek pedig a Kis-Halásztelek volt a bölcsője, a Melis-tanyában.

Aztán következtek az egyesülések. Az Alkotmányból és a Haladásból jött létre a Vörös Csillag Tsz. A Klapka Tszcs a Dózsa Tsz-be olvadt. Az Új Élet Tszcs a Táncsicsba, később a Táncsics a Dózsába.

Rövid országos kitekintés:

A termelőszövetkezetek szervezése is 1949-ben kezdődött, gazdálkodásuk fejlődése kisebb zökkenőktől eltekintve 1956-ig folyamatosnak mondható, a használatukban levő földterület 1957-ben lényegesen csökkent a Nagy Imre által indított agrárprogram és az 1956-os forradalmi események hatására.

A következő idézet forrása: Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-85. 1. kötet. Bp., 1985, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 249.

»Nagy Imre 1953. július 4-étől 1955. március 28-áig állt a kormány élén. Ez alatt a közel két év alatt a gazdaság-, társadalom- és kulturális politika terén egyaránt számos korrekciós lépésre került sor.

A legjelentősebb változások az agrárpolitikában következtek be. Eltörölték a kuláklisztákat és csökkentették a magánparasztság adóterheit. Elengedték a felhalmozódott beadási hátralékokat, s 1954 januárjában új beszolgáltatási rendszert vezettek be. Ez egyrészt három évre előre megszabta a beszolgáltatási kötelezettségeket, amivel kiszámíthatóbbá, tervezhetőbbé tette a gazdálkodást, másrészt az egyéni gazdák esetében 10-15, a téészek esetében pedig 20-25%-kal csökkentette az egységnyi területre eső kvótákat. A gépállomások szolgáltatásainak díjtételeit ugyanakkor csökkentették, az állami felvásárlási árakat pedig emelték. Mindezeknél fontosabb volt, hogy szabaddá vált a termelőszövetkezetekből való kilépés, sőt ha a tagság kétharmada úgy döntött, fel is lehetett oszlatni a téészeket. 1953 nyara és 1954 vége között a téészeknek 16%-a s a tagságnak 39%-a élt ezzel a lehetőséggel, annak ellenére, hogy a kilépőkkel igen méltánytalanul bántak, s javaiknak csak egy részét kaphatták vissza. A felbomlások és kilépések következtében a téészek száma 5 100-ról 4 381-re, a taglétszám

370 ezerről 230 ezerre, s a földterület 2,5 millió holdról 1,6-millióra csökkent. A szövetkezeti tagok számára engedélyezték, hogy a maguk által művelt úgynevezett háztáji földek nagysága fél-háromnegyed hold helyett „akár” az egy holdat is elérje.«

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány agrárpolitikája, 1957-1958

A gazdálkodási módot a parasztság szabadon választhatja meg. Gazdasági segítséget is kapnak az egyéni parasztok, nemcsak a szövetkezettiek. A tsz-ek közül csak a jól gazdálkodókat segítik.

Támogatási formák: hitelek, fizetési kedvezmények, szabad árufeldolgozás, üzemlétesítési szabadság, szállítás, értékesítés, szakgazdászok fizetése, kedvezményes gépi munka. Teljes önkormányzatiság a tsz-ekben.

Jogsabályi háttér:

1957. évi 9. tvr. a magánszemélyek által megszerezhető mező- és erdőgazdasági földterületek felső határát 25 kh-ban (14,5 ha) határozza meg.

1957. évi 10. tvr. a mezőgazdasági ingatlanok tulajdoni és használati viszonyainak rendezése keretében az *élethivatal szerűen földművesek* a fenti birtokmaximumig „jogellenesen” államosított vagy szövetkezeti használatba került földjeiket visszaigényelhetik.

Tagosítás és földrendezés (1959-1961)

A Nagy Imre nevével fémjelzett agrárprogram rövid életű volt, már 1959-ben beindult a mezőgazdaság „szocialista” átszervezése.

Az 1959-1961 között végbement erőszakos kollektivizálás, az ún. szocialista átszervezés kezdetben nem érintette a termőföld tulajdonjogát, „csupán” a belépő gazdálkodó rendelkezési joga alakult át a tagsága révén közös használatba került földje fölé.

Az 1959-1962 közötti időszakban az ország csaknem valamennyi településén termelőszövetkezet alakult. Hasonlóan történik ez Szarvason és az akkori szarvasi járáshoz tartozó községekben is. 1961. január 31-én a szarvasi járás termőterületének 99,3% a szocialista szektorhoz tartozott.

A mezőgazdasági termelés átalakításának következő történelmi mérföld köve, amikor a teljes termőterületen lezárul a hagyományos paraszti gazdálkodás, és kezdetét veszi a nagyüzemi iparszerű mezőgazdasági termelés. Az átlagos üzemméret 3-4 ezer hektár.

A termelést a mennyiségi szemlélet és magas fokú gépesítés jellemzi. A kézi munkaerő igény minimális.

Magyarországon 1950 – 1970 között kb. egy millió ember hagyta el a mezőgazdaságot (az aktív keresők 20-25%-a).

Talajjavítási, öntözési, rizstermesztési és modern gépesítési programok, valamint agrotechnikai eljárások indulnak, regionális termelési rendszerek alakulnak ki.

Az 1958 és 1961 közötti években végrehajtott téeszésítés megteremtette a hetvenes évektől kibontakozó korszerű termelési technikát alkalmazó nagyüzemi gazdaság alapjait, amely a háztáji gazdaságokkal együttműködve vált igazán hatékonyá, sőt a magyar agrárgazdaság teljesítményével nemzetközi elismerést vívott ki magának az 1980-as évek végére.

Sajnos a folyamat egyik negatív hozadéka, hogy sorvadásra ítélte a magántulajdonon alapuló gazdálkodás települési és üzemformáját, a tanyát is.

A tanyavilág sorvadása, a történelmi és társadalmi átalakulás folyamata 1959-60-ban következett be, amikor megkezdődött a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek szervezése (állami gazdaságok és termelőszövetkezetek), ami elsorvasztotta a kisparaszti termelést és annak alapját, a tanyarendszert.

Ezen túlmenően a gyors társadalmi és politikai változások sora, a tanyasi iskolák megszűnése is hozzájárult a tanyavilág felbomlásához.

A következő évtizedekben a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság létrejött, és egyéb társadalmi változások, átrendeződések miatt mintegy ötödével csökkent a külterületen élők száma. Ekkor kezdődött az Alföld, és benne Szarvas tanyavilágának felbomlása is.¹¹

A mezőgazdasági nagyüzemek kialakulása idején az aktuális földbirtok politikai feladat a *földrendezés*.

Lényege az *állami gazdaságok és termelőszövetkezetek szétszórta elhelyezkedő ingatlanainak – gazdálkodó egységek szerinti – táblákba történő összevonása volt*. A részleges tagosítást az indokolta, hogy kezdetben sokszor csak 100-200 kh nagyságú üzemi területet alakítottak ki, mert még csak 15-20 család lépett be a szövetkezetbe. Ha újabb csoport lépett be, újabb tagosítást lehetett kérni. Amikor a lakosság többsége már tag volt és a község területének 70-80%-a nagyüzemi gazdálkodás rendelkezésére állt, általános tagosításra (földrendezésre) került sor.

A *tagosítás, ill. a földrendezés* során a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok szétszórta fekvő földjeinek összevonásával olyan táblákat kellett kialakítani, amelyek a nagyüzemi mezőgazdasági termelés legkedvezőbb lehetőségeit teremtik meg. Ennek megfelelően a gazdaságok

¹¹ Gyulavári András szerk.: *A tanyák múltja jelene és jövője a szarvasi járásban*, Agrártörténeti füzetek 42. szám. Szarvas, 2014.

összevont földjeit gazdasági épületeik körül, lehetőleg a már meglévő táblájukhoz csatlakozóan és összefüggő területen jelölték ki. Ügyeltek arra is, hogy a tagosítás minél kevesebb egyénileg gazdálkodó földjét érintse. Ezért a termelőszövetkezetek területét szükség szerint egy vagy több táblában ott alakították ki, ahol a termelőszövetkezetnek, ill. a tagjainak a legtöbb földje volt.

Önkéntes földcserével már ebben az időben is lehetett nagyüzemi táblákat kialakítani, de ez ritkán járt eredménnyel. Ennek lényege szerint a nagyüzem valamelyik különálló földjével kicserélhette az olyan egyénileg gazdálkodó földjét, akinek a földje a kialakított táblába esett.

Az első években az akkor még különböző típusú - tehát a közös gazdálkodás más-más fejlettségi fokán álló - mezőgazdasági nagyüzemek használatában levő ingatlanok mellett még sok volt az egyéni tulajdonban maradt mezőgazdasági terület. Ilyen körülmények között *végleges területrendezésre* nem kerülhetett sor; a községenként szervezett *tagosító bizottságok* munkálatai főként *földnyilvántartási jellegűek* voltak. A műszaki munka többnyire egyszerűbb területosztási feladatokra korlátozódott.

A tagosítások és a földrendezések végrehajtása után létrejön egy sajátos földhasználati forma *a szövetkezeti földhasználat*.

A mezőgazdasági szövetkezeteket földhasználati jog illette meg: a tagok saját földjeire - családtagok földjeire, illetve a szövetkezeti tag belépésekor bármilyen jogcímen használt összes földjére, amit természetesen beviteli kötelezettség is terhelt.

A szövetkezeti mozgalom folyamatos megerősítése érdekében további állami földeket is a szövetkezet részére használatba adtak. A szövetkezeti földhasználat a fentiek alapján egészen 1992-ig tagi földekre, állami földekre és szövetkezeti tulajdonú földekre terjed ki.

A közismert 1967. évi IV. tv., amely az egységes tulajdon és használat érdekében létrehozta a „kötelező” földmegváltás intézményét

Szövetkezeti tulajdonba adja jelképes megváltási ár ellenébe a kívülálló földtulajdonosok (örökösök) földjeit, ezzel megteremtve a „szövetkezeti földtulajdon” alapját.

A törvényt 1990. március 31-ével helyezik hatályon kívül.

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek Szarvason 1989-ben

A koncentrált nagyüzemi termelés a csúcspontját 1989-re éri el, intenzív (belterjes) mezőgazdaság formájában.

Szarvas városban ekkor már működnek azok a modern és korszerű mezőgazdasági nagyüzemek, amelyeket az iparilag és mezőgazdaságilag fejlett nyugati országok szakemberei elismeréssel szemléltek és gyakran

látogattak. Jellemzői a magas technikai színvonal, nagy eszközráfordítás és kevés élőlátás, valamint a mennyiségi szemlélet.

Az üzemi koncentráció eredménye: Szarvason 1989-ben már csak a Dózsa és a Csabacsüdi Alföld Tsz. valamint Ady E. és a Tessedik Szakszövetkezet működik.

A Dózsa Mg- tsz. 1949-ben alakult szövetkezet, hosszú utat tett meg a rendszerváltásig, átélve az egyesülések és átalakulások, valamint a gyakran változó agrárpolitikai korszakait.

A termelőszövetkezet által használt földterület összesen 6 673 ha, melyből Szarvason 4 753 ha és Mezőtúron 1 920 ha helyezkedik el.

A termelőszövetkezet fontosabb beruházásai:

- 620 férőhelyes intenzív tehenészeti telepet valósított meg,
- Csatlakozott a KITE termelési rendszerhez.

A KITE (Kukorica és Iparinövény Termelési Együtműködés) 1972-ben, kilenc mezőgazdasági szövetkezet összefogásával, a Nádudvari Vörös Csillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet irányításával alakult meg. Kezdetben nonprofit szervezetként működött. Célkitűzésük volt, hogy a tudomány és a technika legújabb eredményeit hasznosítsák, korszerű gépsorok, vetőmagvak, műtrágyák és vegyszerek alkalmazására törekedtek.

Korszerű gépparkkal rendelkezett, Lineár öntöző telepet létesített.

A szövetkezet 1985-ben termálprogramot indított a földiás zöldségtermesztés és a szárító üzem támogatására. Később ez képezi a városi termál program alapját.

A szövetkezetek történetében talán egyedülálló, hogy az optimális üzemméret érdekében 1 920 ha földet vásárolt a rajta lévő majossal és állatállománnyal a polgárjogi szabályok szerint egy mezőtúri szövetkezettől.

A szövetkezet tevékenységéhez kapcsolódik a nagyfoki holtág kotrása, majd környezetének felparcellázása, és közművesítése, ezzel új üdülőövezet jött létre a városban Nagyfoki üdülősor néven. 1994-ben került a tsz felszámolásra.

Az Alföld Tsz Csabacsüdi. Hogyan került Szarvasra? A soron következő egyesülési hullám után 1968-ban három szövetkezet marad Szarvason: Bem, Dózsa és a Tánicsics.

A Bem termelőszövetkezet 1 420 ha területen gazdálkodik a várostól délre az Orosházi út két oldalán. A szövetkezet eredményesen működteti a kornak megfelelő színvonalon a hagyományos mezőgazdasági főágazatokat, a növénytermesztést és az állattenyésztést.

1976-ban a Bem tsz egyesül a csabacsüdi Lenin termelőszövetkezettel. Az egyesült szövetkezetek felveszik az „Alföld” nevet.

Az Alföld tsz az egyesülés után csabacsüdi üzemi központtal 5 091 ha-on gazdálkodik szocialista mezőgazdasági nagyüzem. A szövetkezet eredményei alapján 1982-ben a mezőgazdasági minisztérium kiváló

szövetkezeti címet adományozott a magas színvonalon gazdálkodó üzemnek.

Jelentős dátum a szövetkezet életében 1992. március 16. A közgyűlés jóváhagyja a szövetkezeti közös vagyon megszüntetésére irányuló vagyonnevesítés tervezetét.

Az 1992 évi II. tv. hatálybalépésekor működő szövetkezetnek az 1991. december 31-i mérleg szerint, a részjegytőkével és a termőfölddel csökkentett vagyonát e törvény rendelkezései és a közgyűlés határozatai szerint fel kell osztani (vagyonnevesítés), és erről az érdekelteket értesítenie kell. 1993. április 23-án megkezdődik a szövetkezet felszámolása.

Szarvasi szakszövetkezetek

Forrás: Tér és Társadalom 1. évf. 1987/2 + saját forrás.

Agrárpolitikánk a szakszövetkezeteket a termelőszövetkezetekhez viszonyítva hosszú ideig alacsonyabb típusú szövetkezeti formának minősítette a szakszövetkezetek gazdálkodását az elvonások és állami támogatások rendszerében sok indokolatlan és hátrányos megkülönböztetés nehezítette. Ezen túlmenően jóval gyengébb minőségű szántóterületeket műveltek.

A szakszövetkezetekben a tagok saját földön, valamint közös használatú földeken gazdálkodtak.

Említésre méltó, hogy az egész Békés megyében 1969-után a nagyszámú szövetkezetek sorában szakszövetkezetként (*jogutódja a termelőszövetkezeti csoportnak*) csak a két szarvasi üzem működött eredményesen.

Ady E. Növény- és Zöldségtermelő szakszövetkezet: A szakszövetkezet 1969. április 27-én jött létre. Előtte termelőszövetkezeti csoportként működött 1959-től, közös használatú földterület nélkül. A szakszövetkezet 224 hektár földterületen 160 taggal, 56 ha közös területen eredményesen gazdálkodott. A tagok a részarány nedvesítési eljárás után már csak saját földjeiken gazdálkodtak. 1992. június 1-én a szövetkezet ellen csődeljárás indult, ami a szövetkezet megszűnésével járt.

A Tessedik Szolgáltató Szövetkezet: Idézet a Szarvasi Krónika 12 számából.

Írta: Kovács Csaba

„A szövetkezet 1959. március 31-én 11 alapító taggal alakult, kb. 173 ha kedvezőtlen adottságú, gyenge minőségű földdel (13,74 AK átlag).

Az alapító tagok saját eszközeiket és földjük egy részét adták be a közösbe, földjük többi részén saját gazdálkodást folytattak, saját részükre. Ez volt az úgynevezett 1. típusú TSZCS.

1969-ben az akkori politikai vezetés akarata szerint szakszövetkezetté alakult Tessedik Sámuel néven. A szövetkezet elnöke Podmanyiczki István lett. Ezt a feladatot 25 éven keresztül látta el. A szocialista politikai vezetés később a szakszövetkezetek működési formáját támadta, meg akarta szüntetni, de ez nem sikerült. A tagok kitartottak a végtelenségig, hogy földjüket, vagyonukat megtartsák. Jelentősebb fejlődés 1979-től indult meg, de nem a mezőgazdasági termelésből, hanem a gépi szolgáltatásból, melyet főleg az ipari vállalatoknak végeztünk. Ennek jövedelmezőségéből sikerült új telephelyet építeni az Orosházi út mellett.

Ezen időszak alatt főagronómus voltam, majd 1993 óta a szakszövetkezet elnöke vagyok. A rendszerváltás után a szakszövetkezet létszáma igen megcsappant, bár a földterület jelentősen nőtt, mintegy 300 ha. Természetesen ez mind bérelt föld. Sajnos az ipari tevékenység és szolgáltatás megszűnt, így a mezőgazdasági tevékenység igen alacsony jövedelmet biztosít. A szövetkezet fejlődésének legnagyobb gátja, hogy kevés a földterülete és ennek bővítésére nincs is lehetőség.”

A szakszövetkezet a rendszerváltás után megszűnt. (a szerző megjegyzése)

SZARVASI MEZŐGAZDASÁGI KUTATÁS ÉS SZAKOKTATÁS HAGYOMÁNYAI

Mezőgazdasági szakoktatás Szarvason

Forrás: Szarvasi agrárképzés Arcképcsarnoka I. kötet 2016

Szarvas mezőgazdaságának szerves része az 1927-ben újra induló mezőgazdasági szakemberképzés. Az évtizedek alatt – különböző formában (nappali és levelező) és különböző szakmai szinten (középfok, felsőfok, főiskola, egyetem), eltérő szervezeti keretek között – különböző státuszban megszakítás nélkül folyik (magyar kir. állami státuszban, önálló-, társult vagy integrált intézményként).

Az újonnan épült tanintézet 1927 őszén kezdte meg munkáját. Mayer János földművelésügyi miniszter december 18-án tartotta a hivatalos ünnepi megnyitót. Az alapítás tényét márványtábla őrzi a következő szöveggel:

„Ezt a m. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézetet nagybányai vitéz Horthy Miklós Magyarország kormányzója idejében, gróf Bethlen István miniszterelnöksége, Mayer János m. kir. földművelésügyi minisztersége alatt Szarvas nagyközség hozzájárulásával a magyar szakoktatás szolgálatára a magyar állam építette, és a mezőgazdasági szakoktatás kiváló művelője, Tessedik Sámuel nevééről nevezte el az 1927. évben.”

A márványtáblán még egy Cicero-idézet is olvasható:

„NIHIL MELIUS, NIHIL HOMINE LIBERO DIGNIUS, QUAM
AGRICULTURA”

(Nincs a világon jobb és szabad emberhez méltóbb foglalkozás, mint a földművelés.)

A Földművelésügyi Minisztérium középfokú gazdasági tanintézeteinek célja elsősorban a földbirtokos-, a bérlőcsaládok, valamint az egyéb foglalkozású, de földdel is bíró családok önálló gazdálkodásra készülő, négy középiskolát végzett fiait az általános műveltség nyújtása mellett saját földjük, bérletük okszerű kezelésére megtanítani, módot nyújtani arra, hogy szakképzett középbirtokos gazdák neveltessenek.

A szarvasi Középfokú Gazdasági Tanintézet célja pedig még ezen felül, hogy a jövő gazdálkodási irányát jelentő öntözéses gazdálkodás elméleti és gyakorlati ismereteinek kutatása és tanítása, mely célból a minisztérium a tanintézet gazdaságában három öntözőtelepet: 12 kat. hold bolgár kertet és öntözött gyümölcsöst, 104 kat. hold mezőgazdasági kísérleti öntözőtelepet és 8 kat. hold kísérleti rizstelepet létesített. A szarvasi gazdasági tanintézet az ország egyetlen gazdasági szakiskolája, amelynek saját öntözőtelepe és rizstermelése van, s így az öntözéses gazdálkodásra készülő számára egyedülálló gyakorlati iskola.”

A tanintézet tartósan kimagasló teljesítménye alapján 1936-ban megkapta a Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás kitüntető címet.

Az 53.700/1945. F. M. rendelet értelmében megváltozott a tanintézet elnevezése.

Az új név a következő lett: Szarvasi Magyar Állami Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Középiskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás. Megszűnt tehát gazdasági tanintézet lenni, mezőgazdasági középiskola lett, ami azt jelentette, hogy ezután nem képesítő bizonyítványt, hanem érettségi bizonyítványt adott ki. Ezáltal teljesen egyenrangúvá vált a gimnáziumokkal. Változatlanul a földművelésügyi minisztérium fennhatósága alá tartozott.

A szocialista típusú mezőgazdálkodás, földhasználat megkívánta a szakoktatás folyamatos reformálását. Ennek alapvető oka abban rejlik, hogy a magángazdálkodás helyett a kialakuló szocialista típusú termelőszövetkezetek és állami gazdaságok földjein történő gazdálkodás irányítására kiképzett szakemberek kibocsátására volt szükség, amit az iskola nevének gyakori változása is tükröz:

1949-1950-ben Állami Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Gimnázium;
1950-1951-ben Növénytermesztési Technikum; 1952-ben Öntözési és Talajjavítási Technikum; 1953-1954-ben Mezőgazdasági Technikum; 1955-től Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Technikum.

Az intézmény kiváló oktató-nevelő munkájának elismeréseként, 1955. február 19-én, a Tessediki iskola alapításának 175. évfordulója alkalmából, megkapta a Népköztársaság Elnöki Tanácsától a Munka Vörös Zászló Érdemrendet.

A Mezőgazdasági minisztérium az 1960/61-es tanév során megkezdte az érettségire épülő felsőfokú technikumok szervezését. Tíz mezőgazdasági technikumot választott ki az áttérésre, köztük Szarvas az elsők között szerepelt. Nem véletlenül, hiszen egyrészt közel három és fél évtizedes tapasztalattal rendelkezett az oktatás területén, másrészt bázisgazdaságként mögötte állt az Öntözési és Rizstermesztési Kutató Intézet.

A technikum tanári karának és az ÖRKI kutatóinak szakmai képzettsége, szaktudása biztosította a felsőfokú oktatás magas színvonalát.

1960-tól a gyorsan változó magyar mezőgazdaság kihívásaihoz és igényeihez igazodik az intézmény – a középfokú oktatásról áttér a felsőfokú-, a főiskolai-, majd pedig az egyetemi szintű oktatásra.

1961 – 1970 között Felsőfokú (Tessedik Sámuel) Mezőgazdasági Technikum;

1970 – 1999 között, mint a Debreceni Agrártudományi Egyetem Öntözéses Meliorációs Főiskolai Kara, majd Mezőgazdasági Főiskolai Kara, később Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kara;

2000. január 1-jétől 2008, mint az önálló Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kara működik Szarvason;

2009 – 2011 között: a Gödöllői Agrár Egyetemhez integrálva működik a Víz- és Környezetgazd. Kar, Szarvason;

2011-től a Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar Tessedik Campusa.

A Bikazugi Tangazdaság

Forrás: régi szarvasi 8081 sz. telekkönyvi betét. (A+B lap)

Szarvas Nagyközség 1927-ben a Mezőgazdasági Tanintézeti Oktatás céljából 466 kat. hold területet adományozott a Szarvasi Mezőgazdasági Tanintézetnek ezen ingatlanok szabályszerűen telekkönyvezték a Magyar Állam tulajdonaként, azzal, hogy azok a Tanintézet használatában állnak, itt valósult meg a Bikazugi Tangazdaság.

Szarvas Nagyközség az adományozással egyidejűleg sajátos kikötményt jegyeztetett be a telekkönyvbe: *az adományozás kizárólag csak a szarvasi székhelyű Tanintézetet illeti meg fennállásáig.*

A kérdéses ingatlanokat az 1950 évi részleges tagosítás (földrendezés) során, mint Magyar Állami területeket a Földművelésügyi Minisztérium

Kísérleti Főosztálya a szarvasi Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézetnek adja használatba, ezzel biztosítva a kutatás számára a szükséges földterületet. Később a fent megjelölt ingatlanok név és szervezeti változások miatt az Öntözési és Rizstermesztési Kutató Intézet kezelésébe kerülnek.

A Kutató Intézet területe, a kutató munka mellett, tancélokot is szolgál 1965-ig.

1966-tól 1993-ig a Szarvasi Állami Tangazdaság biztosítja a gyakorlati képzés feltételeit az iskola e lehetőségei a privatizációval megszűntek.

Az Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézet 1950-ben létesült a Népgazdasági Tanács rendelete hívta életre. Célja a mezőgazdasági nagyüzemek szakmai segítése és támogatása. Feladata: a szántóföldi növénytermesztés vízgazdálkodási, növény-táplálkozási, agrotechnikai, műszaki, ökonómiai kutatások folytatása.

Később az intézet neve többször változik, de az alapfeladata megmarad (Öntözési és Rizstermesztési Kutató Intézet, Öntözési Kutató Intézet).

2000. július 1-i hatállyal az Öntözési Kutatóintézet miniszteri rendelet nyomán megszűnt és jogutódja a Haltenyésztési Kutató Intézettel történő összevonás során kialakított Halászati és Öntözési Kutatóintézet lett.

Haltenyésztési Kutató Intézet

Forrás: Halászati és Öntözési Kutatóintézet (HAKI), Szarvas, története, eredményei és kiemelkedő személyiségei; Dr. Csengeri István <http://www.haki.honlap>

Az intézményi keretekben folyó halászati kutatásról 1906. február 16-tól beszélhetünk. A szarvasi intézet jogelődjét, a Magyar Királyi Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomást Landgraff János (1857-1931) halászati felügyelő kezdeményezését követően, Darányi Ignác (1849-1927) földművelésügyi miniszter felterjesztésére 1906. február 3-án királyi rendelet engedélyezte.

1952-ben a szarvasi Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézet gazdaságában megszervezik az Intézet rizsföldi kísérleti állomását. 1953-ban megépült az első rizsföldi kiegészítő tógazdaság is, amely a továbbiakban több egységből álló kísérleti tógazdasággá bővült (Bikazugi központ, Iskolaföld, Horváth puszta). 1957-ben miniszteri utasításra „HAKI Kísérleti Halastavak” megnevezéssel az állomás önálló elszámolási költségvetési üzemmé alakult.

A Haltenyésztési és Öntözési Kutatóintézet tevékenységének jóvoltából Szarvas közigazgatási területén található a megyében a legtöbb vízfelület, halastó (közel 200 db tó, mintegy 313 ha vízfelülettel). Mindezt tovább növeli a Hármas-Körös holtág 199,5 hektáros, hatalmas vízfelülete 29,2 km hosszan elnyúlva.

Jelenleg jelentős a növénytermesztéshez és a halászhoz kapcsolódó K+F tevékenység. A város jelentőségét tovább erősíti a kistérség életében a településhez köthető oktató- és kutatótevékenység: a Halászati és Öntözési Kutatóintézet (HAKI). A haltenyésztés és a kutatás elsődlegessége mellett többféle tevékenységet is végez a kutatóintézet, így pl. extenzív-intenzív szabadvízi, illetve átfolyóvízes, recirkulációs és ketreces halnevelés, öntözés, belvíztározás, kacsatenyésztés stb.

2000. július 1. hatállyal az 50/2000 FVM rendelet alapján megszűnik az Öntözési és Rizstermesztési Kutató Intézet általános jogutódja: a Halászati és Öntözési Kutatóintézet. (rövidített nevén: HAKI).

A kárpótlási folyamat az intézetek vagyonkezelésében lévő több mint 800 ha földterületet nem érintette, így jelenleg a földterületek tulajdonosa: Magyar Állam Tulajdonosi jogokat gyakorló szerv: a Földművelésügyi Miniszter a Nemzeti Földalap útján a földhasználati jogot haszonbérlet formájában több gazdasági társaság gyakorolja.

2014. január 1-jével megkezdte működését a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ (NAIK). A gödöllői székhellyel megalapított központ tizenhárom agrár- és élelmiszergazdasághoz kapcsolódó kutatóintézet összevonásával jött létre.

Ezen intézményi hálózat része a HAKI is. Vagyonkezelésében ma már csak 91 ha földterület van.

A HAKI fő kutatási filozófiája a tudomány gyakorlati alkalmazásokkal történő összekapcsolását foglalja magában, ezért kutatási programjai az akvakultúra és halászat előtt álló újabb kihívásokra összpontosítanak, mint pl. a vízhiányra (a vízhasználók közötti fokozódó konkurenciára), a vízi erőforrások jobb hasznosítására és a környezet védelmére, az emberi táplálkozás javítására, az élelmiszerbiztonság javítására, a genetikai tartalékok védelmére és a szakmai hagyományok ápolására.

Tessedik öröksége és a város mezőgazdasága

Forrás: Tessedik Sámuel: Önéletírás. Digitális Kalamáris, Szarvas, 2012. 165 p.

18 – 19. század fordulóján végbement jelentős fejlődés a város újkori történetét leginkább meghatározó nagyságának Tessedik Sámuelnek a nevéhez fűződik, aki felismerte, hogy a város életét mezőgazdasága határozza meg.

1742. április 20-án Albertiben született Tessedik Sámuel ev. lelkész, gazdasági, pedagógiai és egyházi író, iskolaszervező. A nagy tudású lelkész felvirágoztatta a fiatal mezővárost, hiszen itt Szarvason alapította meg Európa első gazdasági iskoláját. Kidolgozta többek között a szikések megjavításának módszerét, megismertette a város lakóival a kor legkorszerűbb földművelési technikáit

Nem minden tanulság nélküli felidézni életét, munkásságát. Apja evangélikus pap volt, korán meghalt. Tessedik édesanyjával Pozsonyba költözött, itt végezte el a gimnáziumot, majd Debrecenben a főiskolát. Ezután évekig németországi egyetemeken folytatta tanulmányait, majd Pozsonyba visszatérve egyházközségi lelkészként dolgozott. 1767-ben került Szarvasra lelkésznek, tanított is az evangélikus iskolában, s hamarosan a Békés megyei evangélikus iskolák felügyelőjévé vált. Tessedik pedagógiája legalább olyan mértékben szolgálta az általános műveltség megszerzését, mint a gyakorlati ismeretek elsajátítását. A szarvasi gyerekek az írás, olvasás, számtan és hittan mellett megtanulták a faültetést, a selyemhernyó tenyésztést, az állattenyésztést, a szőlészet és a kertgazdaság alapjait. Megismerték az egészségtant, a kereskedelmi számtant, a földmérést, az építészet alapelemeit, mértant, sőt még közgazdasági ismeretekre is szert tehettek. Tessedik számtalan tankönyvet írt, melyek, mint később bebizonyosodott, nagy jelentőségűek voltak a magyar oktatástörténetben.

1767-ben segédlelkésznek hívták meg Szarvasra. Egy év múlva már lelkész lett. Szarvason haláláig dolgozott több mint fél évszázadig. A sokoldalú tudós összeállította Szarvas gazdasági fejlődésének krónikáját is 1722-től 1806-ig. Önéletírást készített. A mezőgazdaság gyakorlatában is nagy eredményeket ért el. Szarvasi évei alatt tizenkétezer darab, háromszáznál több fajtájú facsometét nevelt a sziken. Meghonosította az akácfa, mezővédő erdősávokat telepített. Új módszerek szerint termelte a lóherét és a lucernát, saját gazdaságában a takarmánynövények mennyiségének növelésével nagyobb istállóban, több állatot tudott tartani, alaposan növelte a tejhozamokat.

Tessedik Sámuel szenvedélyes kertész is volt. A kertészetet 1788-ban még társulati úton is megpróbálta fejleszteni, megalapította a szarvasi Kertésznők Társaságát. Salátafajokból felesége és hű munkatársa egy év alatt 80 – 120 forintnyit tudott eladni. 1788-ban pedig mintegy 1200 szarvasi gazda között termelésre való buzdítás végett káposzta- és répa magvakat osztottak szét.

A gyümölcstermelés fejlődése szintén az ő idejében kezdődött azon a vidéken. Egy Szappanos Péter nevű gazdáról még almafajt is neveztek el, s nevét máig őrzi Szarvas külterületének egy része.

Tessedik Sámuel életműve ma is sokak számára példa. Ha csak azt a tényt vesszük figyelembe, hogy a tudós tanár egyforma magabiztossággal beszélt, írt, tanított magyarul, szlovákul és németül, az már önmagában is tiszteletet érdemel.

A legújabb korban, a második világháború után a város mezőgazdaságát döntő módon befolyásoló oktató és kutató munka is a tessediki örökség részének tekinthető a 110 éves Haltenyésztési Kutató Intézet és a 2017-ben 90 éves újraindított agrárszakoktatás.

A RENDSZERVÁLTÁS HATÁSA A MEZŐGAZDASÁGRA

Tulajdoni reform

1990. május 2-án megalakul Magyarország szabadon választott parlamentje. Megkezdődik a tulajdoni reformok sora.

Felmerül a nagy kérdés privatizáció vagy reprivatizáció?

Az 1989/90. évi rendszerváltást követően néhány kelet-közép-európai állam (Szlovákia, Csehország, Románia) a mezőgazdasági termőterületek esetében az állampolgárok tulajdonában okozott korábbi károkat a reprivatizációs elv alkalmazásával igyekezett megoldani, vagyis, a még meglévő ingatlanok tulajdonjoga visszaszállt a korábbi tulajdonosokra, illetve azok leszármazottaira. Többnyire egy időponthatárt (1945–1948) jelöltek meg, amitől kezdve nem ismerték el a tulajdoni változásokat, ezért helyreállították az „eredeti” állapotot.

Magyarországon azonban az ún. kárpótlási elvet érvényesítették. A három legfontosabb törvény az állampolgároknak 1939. május 1.-től (az ún. második zsidótörvénytől) lényegében a köztársaság kikiáltásáig (1989. október 23.) a különböző eszmeiségű diktatúrák által a személyi szabadságukban és tulajdonukban okozott károkat igyekezett pótolni, tehát nem *kártérítésről* csak *kárpótlásról* beszélünk.

A tulajdon és birtokviszonyok megváltozása

6. táblázat. Tulajdoni formák %-os aránya 1989-ben Szarvas város és vonzáskörzetében a privatizáció kezdetén. Forrás: saját

Megnevezés	Terület, ha	%-os arány
Magántulajdon	1 010	3
Állami tulajdon	12 645	31
Szövetkezeti használat	27 018	66
Összes	40 673	100

A 6. táblázat kiegészítéséhez még néhány további adat: Az 12 645 ha állami föld túlnyomó részben a Szarvasi Állami Tangazdaság, ÖKI, HAKI kezelésében áll. A 27 018 ha szövetkezeti használaton hét mezőgazdasági szövetkezet és kettő szakszövetkezet osztozik.

Megállapítható, hogy a termőterület 97%-át nagyüzemek birtokolják: Szarvasi Állami Tangazdaság, ÖKI, HAKI, Dózsa Tsz, Alföld Tsz, Tessedik és Ady E. Szakszövetkezetek.

A termőföld privatizálása a rendszerváltás (1989) után

A letűnt szocialista politikai és tulajdonosi rendszer évtizedei alatt elszenvedett sérelmek orvoslásának igénye a rendszerváltással – annak szerves részeként – erősödött fel robbanásszerűen. A megvalósítás lehetséges változatai – reprivatizáció, teljes, vagy részleges kárpótlás stb. – rendkívül éles vitákat és véleménykülönbségeket eredményezett a politikai pártok között, de a társadalom szélesebb körében is.

Az 1990. évi választásokat követően óriási volt az elvárás nemcsak belföldön, hanem a külföldi magyarság részéről is, hogy a hatalomra került új kormány-koalíció hogyan oldja meg a sérelmek orvoslását.

A reparáció (sérelem orvoslás) földdel kapcsolatos intézkedéseit és azok megvalósítását nevezzük földkárpótlásnak és részarány földtulajdon kiadásának, összefoglaló néven földprivatizációnak.

A kárpótlás a rendszerváltást követően a magyar privatizáció külön fejezete és Magyarország sokadik földreformja.

Idézet a jogszabály preambulumból:

„Az Országgyűlés a tulajdonviszonyok rendezése, a forgalmi viszonyok és a piacgazdaság jegyében szükséges vállalkozások biztonságának megteremtése érdekében – a jogállamiság elvétől vezérelve, a társadalom igazságérzetét és teherbíró képességét egyaránt figyelembe véve – az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk orvoslása céljából a következő 1991. évi XXV. törvényt alkotja.”

A törvényt az Országgyűlés az 1991. június 26-i ülésnapján fogadta el.

A törvény hatálya

1. § (1) *Részleges kárpótlás (a továbbiakban: kárpótlás) illeti meg azokat a természetes személyeket, akiknek magántulajdona az állam által 1939. május 1-jét követően alkotott, az 1. és 2. számú mellékletben felsorolt jogszabályok alkalmazása által sérelmet szenvedett.*

(2) *E törvény alapján kárpótlás illeti meg azokat a 2. §-ban meghatározott természetes személyeket, akiknek magántulajdona az 1949. június 8-át követően alkotott, a 2. számú mellékletben felsorolt jogszabályok alkalmazása által sérelmet szenvedett.*

(3) *Az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott, az 1. számú mellékletben felsorolt jogszabályok alkalmazásával okozott károk kárpótlására az e törvényben meghatározott elvek szerint 1991. november 30-áig megalkotandó külön törvény rendelkezései alapján kerül sor.*

Eljárási szabályok

10. § (1) *Az e törvény hatálya alá tartozó ügyekben első fokon a megyei (fővárosi) kárrendezési hivatal, másodfokon az Országos Kárrendezési Hivatal (a továbbiakban együtt: hivatal) jár el.*

A termőföldre vonatkozó sajátos szabályok

13. § (1) Termőföld esetén a kár mértékét a termőföld kataszteri tiszta jövedelme (a továbbiakban: AK érték) alapján kell megállapítani úgy, hogy egy AK érték ezer forintnak felel meg. Erdők esetében az AK érték négyszeres szorzatát kell alapul venni.”

A törvény szigorú alapfeltételként jelölte meg aranykorona érték és a volt tulajdonjog hitel érdemlő igazolását.

A rendszerváltás hatása a tulajdonviszonyokra

A privatizációs folyamat eredményeként jelenleg Magyarországon 8 609 364 hektár nagyságú külterületi földrészlet (beleértve a termőterületet, a művelés alól kivett területet és zártkertet) 3 948 628 darab önálló helyrajzi számú földrészletre oszlik meg, amelyek átlagos mérete 2,2 ha nagyságú.

Ma Magyarországon 2,8 millió (természetes) személy, összesen mintegy 6 millió ha terület (mg. terület + erdő) tulajdonjogával rendelkezik, és 1,8 millió tulajdonos adja bérbe a földjét.

7. táblázat. Tulajdoni formák %-os aránya Szarvas városban és környékén 1997-ben a földprivatizáció után. Forrás: saját

Község neve	Külterület	Magántulajdon	Állami tulajdon	Községi tulajdon	Önkormányzati tulajdon	Szövetkezeti tulajdon	Társasági tulajdon	Tulajdonosok száma	Átlagos birtok nagyság
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	fő	ha
Békésszentandrás	7 180	6 434	704		27	13	2	2 790	2,3
Csabacsúd	6 533	6 217	209	81	11		15	1 969	3,1
Kardos	4 229	3 694	465	40	18		12	1 340	2,7
Örménykút	5 414	4 347	995	28	33	10	1	1 399	3,1
Szarvas	14 159	12 957	1 068	65	51		18	2 261	5,7
Hunya	3 158	3 117		24	11	5	1	1 833	1,7
Összesen	40 673	36 766	3 441	238	151	28	49	11 592	3,1
%-os megoszlás	100,0	90,0	8,0	1,0	0,7	0,0	0,3		

Az 1991. évi XXV. tv. alapján beindított kárpótlási folyamat, továbbá az 1992. évi II. tv., valamint a csatlakozó privatizációs jogszabályok teljes egészében felszámolják a monolitikus állami és szövetkezeti tulajdont. A folyamat 1994 novemberében még nem zárult le, azonban az ingatlan-nyilvántartásba rögzített állapotot jól szemlélteti az 7. táblázat. A táblázat záró sora jól jellemzi a kialakult tulajdonviszonyokat. A termőterület 90%-a

magántulajdonban van. 36 766 ha földterület 11 592 tulajdonos tulajdonában van, az átlagos birtoknagyság 3,1 ha. A fenti birtokszerkezeten sajátos használati viszonyok alakultak ki főleg haszonbérlet formájában.

Tovább árnyalják a képet az eltérő tulajdoni és használati viszonyok.

A megyében, de a járásban is a birtokszerkezet erősen tagolt; a gazdálkodók közel 30%-a 10 hektárnál kisebb területen gazdálkodik.

A termőföld privatizációjának nyomán egy sokszínű, új szervezeti rendszer alakult ki.

FÖLDHIVATALOK SZEREPE

A földhivatalok országosan óriási mennyiségű iratanyagot tároltak és tárolnak napjainkban is ezen iratanyagok speciális okmányok, tulajdonjogot keletkeztetnek vagy regisztrálnak így nem selejtezhethők.

Iráttárolási szempontból a Szarvasi földhivatalnál is hasonló volt a helyzet, így a kezdetektől fogva, de a 90-es évek elején is irat elhelyezési gondokkal küszködött, s híján volt a tárolókapacitásnak.

Mindezek ellenére a két nyilvántartás szinte teljes irat- és térképi anyagát megőrizte, biztosítva azt, hogy a vagyoni kárpótlás dokumentálható legyen. Amennyiben ezeket az iratokat nem tekinti „történelmi dokumentumnak” (a két nyilvántartás teljes iratanyagát) és nem őrzi meg a mai napig, a vagyoni kárpótlásnál a jogosultságot nem lehetett volna bizonyítani.

A bizonyítási eljárás alapvető kordokumentumai a megszűnt telekkönyvi betétek, kataszteri birtokívek, földkönyvek, térképek, színes birtokvázlatok és egyéb okiratok.

A fentiek alapján a kárpótlás és a privatizáció sikeres végrehajtásához a földhivatal dolgozóinak szakmaszeretete, lelkiismeretessége döntő módon járult hozzá, akik a kérdéses „megszűnt” dokumentumokat őrizték, óvták és rendszerbe állították.

Az eljárás indulásakor több tízezer ügyfélnek kellett rendelkezésére bocsájtani a volt tulajdonjogot igazoló okmányokat, mivel csak ezen iratok birtokában tudtak az Országos Kárrendezési Hivatalnál kárpótlási eljárást kezdeményezni, ahol ügyükben érdemi döntést hoztak.

Az eljárás sok-sok bonyolult jogi fordulata és útvesztői közül egy epizódot szeretnék kiemelni:

A kései leszármazók a telekkönyvi betétekben sajátos azonosítás alapján nyilvántartott egyenes ági felmenőiket gyakran nehezen tudták felismerni.

A földhivatali kollégák részéről ezen embert próbáló időszakban gyakran hangzik fel a gyakori kérdés az ügyfelek felé „*nagymama leánykori neve*”?

A kérdés egyszerűnek tűnik, azonban a válasz esetenként váratott magára, vagy bizonytalan volt és nehezítette ezen időszak feltáró munkáját.

A felidézett korszak ügyfelet és ügyintézőt próbáló időszak volt, de összességében eredményes

A magántulajdon sérelmére elkövetett intézkedések orvosolására egy központi szervet – Országos Kárrendezési Hivatal – és megyénként Megyei Kárrendezési Hivatalokat hoztak létre. Ennek a szervezetnek volt a feladata, hogy a magántulajdon sérelmére elkövetett kárpótlási kérelmeket elbírálják és gondoskodjanak a megalapozott kárpótlási igények után a kárpótlási jegy kiadásáról.

A kárpótlási kérelem elbírálásáról a Megyei Kárpótlási Hivatal határozatban intézkedett, amely döntést az Országos Kárpótlási Hivatalnál lehetett megfellebbezni. Figyelemmel arra, hogy a Kárpótlási Hivatalok államigazgatási szervként jártak el, döntésük ellen bírósághoz lehetett fordulni. Ez tehát azt jelentette, hogy az Országos Kárrendezési Hivatal határozatát annál a bíróságnál lehetett megtámadni, amelynek területén az I. fokon eljáró Kárrendezési Hivatal működött.

A jogerős kárpótlási határozatok és kárpótlási jegyek alapján megkezdődtek a földárverések.

A kárpótlási jegy bemutatóra szóló értékpapír volt, amiből a) a privatizáció során értékesítésre kerülő állami vagyonból, b) a termelészövetkezetek és az állami gazdaságok kijelölt földalapjaiból, c) az elidegenítésre kijelölt önkormányzati bérlakásokból lehetett vásárolni, d) életjáradékra lehetett váltani. Ezeket a lehetőségeket bizonyos feltételek korlátozták.

A földárverések megkezdése előtt azonban a földhivatalnak további fontos földmérési feladatai voltak.

A KÁRPÓTLÁSI TÁBLÁK HELYSZÍNI ELŐKÉSZÍTÉSE ÁRVERÉSHEZ

Minden nyilvántartás alapelve a valósághűség, különösen igaz ez az ingatlan-nyilvántartásra.

Az árverésre kijelölt fölrészletek nyilvántartott területét művelési ágát, aranykorona értékét a természetbeni állapottal egyeztetni kellett az egyeztetéssel egyidejűleg a valóságnak megfelelő korszerű digitális térkép készült helyszíni beméréssel.

Az így elkészített digitális térkép másolata került továbbításra a Kárrendezési Hivatalhoz, ahol az árverés eredményét a térképen előzetesen rögzítették.

A földhivatalhoz visszaérkező árverési jegyzőkönyvek és ideiglenes kiosztási térképek alapján *végleges kiosztási vázrajzok készültek* és ezt követően kerül sor a kiárverezett területek *kitűzésére és birtokbaadására*.

A birtokbaadás az árverésen szerzett terület tényleges bemutatását a kitűzés a kikarózását jelentette.

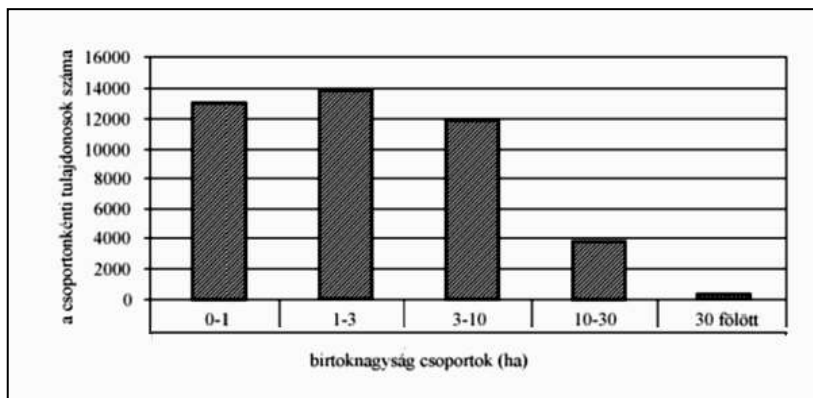
A számszerűsített aranykorona értékhez a földminőség függvényében most már konkrét terület tartozott és meghatározásra került az árverezett parcella konkrét helye.

A fenti eljárás földmérési szempontból mindennapi szokványos tevékenység, azonban az új tulajdonosok számára történelmi fordulópontra volt, realizálódott a hosszú kárpótlási procedúra.

Itt kívánom megjegyezni, hogy nem csak a tulajdonosok élték meg ezen időszakot történelmi fordulatként, de a földhivatali kollégák is, mert a földhivataloknál ezen időszakban jelentek meg az első korszerű digitális távmérő műszerek, amelyek alapjaiban korszerűsítették a terepi földmérés nehéz munkáját.

Az eljárás teljes befejezését jelentette a földhivatal tulajdonjog bejegyzési határozata.

Gyakorlatilag a kárpótlási munkálatok 60%-át a földhivatalok végezték el. (2. ábra)

2. ábra. Árverési tételek megoszlása a területek nagysága szerint Békés Megyében¹²

¹² Forrás: Békés megye élelmiszergazdasági és vidékfejlesztési pozíciói javításának lehetőségei az EU-csatlakozás idején. Kutatási beszámoló. MTA regionális kutatások központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai osztály. Békéscsaba, 2005. 18. p.

RÉSZARÁNYNEVESÍTÉS

Az 1992. évi L. törvény biztosította, hogy a tsz tag lehetőség szerint kapja vissza a földjét, ahol az eredetileg tulajdonában volt.

Ezeket a földeket úgy kell kijelölni, hogy a föld kataszteri jövedelme feleljen meg a tulajdonos ingatlan-nyilvántartás szerint illető AK értéknek, továbbá azonos művelési ágú, illetve művelés alól kivett területek mennyisége arányában feleljen meg egymásnak.

A részarány-tulajdon fogalma

A részarány arra ad választ, hogy a termelőszövetkezet által használt közös földekből ki milyen nagyságú földnek a tulajdonosa és annak mennyi az aranykorona értéke.

Miután az eredeti földet a részarány-tulajdon váltotta fel, a közösbe vont földek eszmei tulajdonná alakultak, amelyek nem hozhatók kapcsolatba a szövetkezeti használatában levő földek egyetlen darabjával sem, topográfiailag nem jelölhetők meg.

Ezeknek a részarány tulajdonoknak a „helyhez kötése” /részarány nevesítése/ a földkijelölés menetében történik meg. Lényegében tehát arról van most szó, hogy az ingatlan-nyilvántartás szerinti részarányok tulajdonosai részére meg kell határozni, hogy melyek azok a konkrét földek, amelyekre a tulajdonosi jogaikat gyakorolhatják.

Részaránynevesítés a privatizáció része.

A részarány tulajdonosoknak az 1993. évi II. törvény alapján lehetőségük volt részarány tulajdonukat önálló ingatlanná alakítani, azaz önálló helyrajzi számmal ellátni, amelynek technikája: a föld kimérése, így konkrét földrészlet alakult ki.

A klasszikus változat, amikor egy földrészleten belül egy tulajdonos rendelkezik tulajdonjoggal esetlegesen annak házastársa vagy közvetlen hozzátartozója.

Amennyiben a tulajdonosok nem kérték a földterületük kimérését, úgy a földkiadó bizottság ún. tulajdonközösségeket hozott létre, ahol egy földrészleten belül több tulajdonos számára adták ki a részarány tulajdont. Ilyen földrészletek esetében a tulajdonosok száma, jogszabályi korlát hiányában több száz is lehetett.

A fenti tulajdonközösségek sajátos földprivatizációs képződménynek minősülnek.

A gyakorlatban nehezen kezelhető tulajdoni forma nem életszerű bürokratikus változat.

A részaránykiadás végrehajtására a törvény a földkiadó bizottságokat, a földművelésügyi és vidékfejlesztési hivatalokat valamint a földhivatalokat hatalmazta fel.

A feladat nagyságrendjét tekintve vetekszik a kárpótlási feladatokkal azonban média visszhangja jóval kisebb volt, így a nagy nyilvánosság előtt e tevékenységgel kapcsolatos történések kevésbé ismertek.

A részaránynevesítés hatósági feladatait a földhivatalok és a földművelésügyi és vidékfejlesztési hivatalok hajtották végre az érdemi döntéseket a földkiadó bizottságok hozták meg.

A tulajdonosok elhelyezkedési sorrendjét egyezség vagy sorsolás határozta meg.

Juttatott részarány

A juttatott részarány „mögött” nem állt tulajdon. Ez az intézkedés azt a célt szolgálta, hogy azok, akik föld nélkül léptek be a szövetkezetbe, de háztáji földet kaptak, a megszűnő háztáji terület pótlásaként földhöz jussanak. Tag esetében 30 alkalmazott esetében pedig 20 aranykorona érték, illetve annak megfelelő földterület volt.

Önkormányzati tulajdon

A nemzeti vagyonról Magyarország Alaptörvénye rögzíti, hogy az állam és a helyi önkormányzat tulajdona nemzeti vagyon.

A rendszerváltás keretében és a tulajdoni reform következtében, mint új tulajdoni forma jött létre az önkormányzati tulajdon. A községek, a városok és a megyék önkormányzatai a tulajdonjog alanyaivá váltak. Valóságos tulajdonosai lettek mind annak a vagyonnak, amelyek közfeladatok ellátását szolgálták.

Az önkormányzatok tulajdon: 1990. szeptember 30. hatállyal az önkormányzatok tulajdonába kerülnek a megszűnt tanácsok és szerveik valamint intézményeik kezelésében lévő állami tulajdonú ingatlanok, ez egy bizonyos kárpótlást jelent korábbi vagyon elvesztéséért.

Történelmi előzmények: a II. világháború előtti időszakban létezik a települési tulajdonú vagyon. (Lásd a 7. táblázat községi tulajdon rovatát). A települések örökölhetnek, eladhatnak, bérbe adhatnak ingatlanokat, vagyontárgyakat. A II. világháború után (az 1950-es években) ezen ingatlanokat állami tulajdonba veszik.

HOL TARTUNK MOST?

Megjelentek a családi gazdaságok, őstermelők, de ugyanakkor jelen vannak mezőgazdasági nagyüzemek formájában működő gazdasági társaságok is, mint földbérlok. A termelési és technikai színvonal igen változó széles skálán mozog, de alapvetően már a 21. században elvárható szinten.

Az üzemméreték rendkívül nagy szórást mutatnak. Vannak 5-6 ha nagyságú kisbirtokok, de jelentős számba találhatók 1 000-2 000 ha-os „nagyüzemek” is.

Szétvált a földtulajdon és a földhasználat. A tulajdonosok számottevő része idős kora, vagy a gazdálkodáshoz szükséges tőke, szakértelem hiánya miatt bérbe adta földjét. A földbérlok között gazdasági társaságok, szövetkezetek és magánszemélyek egyaránt találhatók, amelyek a tulajdonok erőteljes tagoltsága miatt nagyon sok tulajdonossal kénytelenek szerződéses jogviszonyban állni. A privatizáció következtében tehát a földtulajdon és a földhasználat elkülönült egymástól.

A tulajdon és a használat szétválása sajátos viszonyokat teremtett a földbirtok szerkezetben.

A tulajdonos és a földhasználó érdekei nem mindig esnek egybe az okszerű és ésszerű a gazdálkodás érdekében szükséges hosszú távú beruházások esetében, ilyen lehet a komplex melioráció, esetleges művelési ágváltoztatások stb.

(Minden olyan tevékenység, ami a mezőgazdasági területek, talajok javításába (a hozamok növelése céljából). Pl. a talajvédelem, a fizikai és kémiai talajjavítások, vízrendezés és az öntözés, talajerő utánpótlás.)

Amit a jelen tulajdoni és használati viszonyok nagyon megnehezítenek, vagy éppen lehetetlenné tesznek. További gondot és bizonytalanságot jelent a gyakran változó jogi környezet.

FÖLDHASZNÁLATI FORMÁK A GYAKORLATBAN

Haszonbérlet: haszonbérleti szerződés alapján a haszonbérlo meghatározott mezőgazdasági földterület vagy más hasznot hajtó dolog időleges használatára és hasznainak szedésére jogosult, és köteles ennek fejében haszonbért fizetni.

Családi gazdálkodás: a családi kötelékben együtt gazdálkodók alapíthatnak családi gazdaságot. A gazdálkodó család tagjai a termőföldet közösen művelik. A tagok a termőföld művelése során keletkezett javak elosztásának módjáról szerződésben döntenek.

Szívességi használat: a szívességi földhasználati szerződés alapján a használatba adó a föld használatát, hasznosítását közeli hozzátartozója (há-

zastárs, egyeneságbeli rokon, örökbefogadott, mostoha- és nevelt gyermek, örökbefogadó-, mostoha- és nevelőszülő, testvér) részére ingyenesen engedi át.

Szarvas városban egy magánszemély által használt átlagos terület nagyság 6 ha.

Egy jogi személy termelőszervezet (gazdasági társaság stb.) által használt átlagos területnagyság 173 ha.

A szántóterület durván 50%-án nagyüzemi, 50%-án pedig kisüzemi használat illetve családi gazdálkodás folyik.

8. táblázat. Földhasználati viszonyok Szarvason és vonzáskörzetében.
Forrás: saját

Földhasználók	Belterület (ha)	Külterület (ha)	Zártkert (ha)	Összesen (ha)
Magán személyek	78	18 182	233	18 493
Jogi személyek	57	17 926	23	18 006
Összes	135	36 108	256	36 499

FÖLDHASZNÁLATI VISZONYOK MAGYARORSZÁGON

A mezőgazdasági terület 60%-át művelik egyéni gazdaságok, 40%-át pedig gazdasági szervezetek (állami és önkormányzati szektort is beleértve). Az átlagos birtokméret az egyéni gazdaságok esetében 7,1 hektár, a gazdasági szervezetek esetében 193,4 hektár. A birtokszerkezet duális, egyszerre van jelen nagyszámú kiscgazdaság, és a kevés számú, ám a mezőgazdasági terület jelentős részét használó nagygazdaság. A gazdaságok 85%-a 10 hektár alatti és a mezőgazdasági terület mindössze 12,6%-át művelik. Ezzel szemben a 300 hektár feletti gazdaságok az összes gazdaság 0,45%-át alkotják, de ők használják a mezőgazdasági terület 35,4%-át.

Felmerül a kérdés, mi az optimális üzemméret?

Az optimális termelési méret fogalmára a legkülönbözőbb megfogalmazásokkal találkozhatunk. Összefoglalva optimálisnak az a termelési méret tekinthető, amely a legkedvezőbb a vállalat vagy vállalkozás anyagi érdekeltisége, a jövedelem tömege vagy a nyereség maximalizálása szempontjából. Általánosságban ennek a kritériumnak bármilyen méret eleget tehet. Az, hogy milyen termelési méretek tekinthetők optimálisnak az adott lehetőségektől függ.

Optimálisnak tehát még egy kis országban belül is legkülönbözőbb termelési méretek nevezhetők, mert a termelőerők és az adottságok rendkívül változatosak és differenciáltak. Az optimális méretek időben is változnak a kereslet – kínálat szerint, a piac megváltozásával. Változó természeti adottságok között (csapadék, időjárási viszonyok) is módosul az optimálisnak nevezett termelési méret. Az optimális üzemméret kategóriája rövid időtá-

von belül értelmezhető. A műszaki fejlődés és a közgazdasági tényezők változása, módosulása miatt az optimális állapot folyamatosan változik. Az egyes termelési erőforrások (pl. termőterület, tartós tárgyi eszközök) kevésbé mobil jellege az időben alkalmazkodást akadályozzák.

A kérdés a precíz közgazdász meghatározás után is nyitva marad és folyamatosan generálja a szakemberek és politikusok vitáit és álvitáit.

Gazdasági társaságok Szarvason

A magyar jogtudományban gazdasági társaság alatt természetes személyek, jogi személyek által üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására alapított saját cégnévvel rendelkező társaságot értünk. A gazdasági társaságokra vonatkozó hatályos szabályokat Magyarországon a Polgári Törvénykönyv tartalmazza. Gazdasági társaság bármely gazdasági tevékenységet folytathat, amit törvény nem tilt, vagy nem korlátoz. A gazdasági társaság alapvető funkciója a gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódás, üzletszerű, huzamos ideig tartó gazdasági tevékenység. Formái: korlátolt felelősségű társaság részvénytársaság közkereseti társaság betéti társaság.

Magyarországon 1990-ben 121 állami gazdaság működött, amelyek a termő terület durván 11–12 százalékát művelték. Átalakításuk 1992-ben kezdődött, majd – az első próbálkozások kudarca után – több szakaszban folytatódott. A második, decentralizált privatizációs szakasz, amely 1995–1996-ban lényegében lezárult, végül is sikert hozott: ennek keretében privatizálták azon működő képes üzemek nagy részét, amelyeket az állam nem szándékozott tartós tulajdonban tartani.

A megmaradt, zömmel veszteséges vállalatok felszámolási/végelszámolási folyamata napjainkig húzódik. Magyarországon 1991-ben, illetve utána az állami gazdaságok túlnyomó többsége részvénytársasággá alakult, így történt ez városunkban is.

Jelentős vállalkozásnak minősül az 1993-ban alakult Szarvasi Agrár Zártkörű Részvénytársaság. A társaság széleskörű mezőgazdasági termelőtevékenységet, élelmiszeripari feldolgozást, mezőgazdasági szolgáltatást és integrációs feladatokat lát el.

A növénytermesztésben kiemelhető a rizsfeldolgozó üzemek, amelyek regionális és országos szinten is jelentősek. Jelenleg több rizsfeldolgozó üzem található Szarvas környékén, ezzel az ország elsődleges rizsfeldolgozó térségéről is beszélhetünk (pl. Oryza Kft., Szarvasi Agrár Zrt.). (A város Köröstarcsával korábban az ország rizstermesztésének felét adta.)

Használt földterület: 2 694 ha, ebből szántó 2 292 ha (2016).

A megyei arányokhoz viszonyítva városunkban nagyobb súllyal szerepel a mezőgazdaság, jelenleg 85 vállalkozás működik a szektorban.

MEZŐGAZDASÁGI JELLEGŰ FELDOLGOZÓ, KIEMELT NAGY VÁLLALKOZÁSOK

Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt.

Szarvas legnagyobb munkáltatója, a huszonnégy évvel ezelőtt, 1989-ben alakult. Ma már többségi (85 százalékos) magyar magántulajdonban van és 900 embernek ad munkát.

Magyarország legnagyobb pulykatermelő- és feldolgozó cége, a hazai termelés mintegy 40 százaléka innen kerül az üzletekbe. A cég sikereinek egyik legfontosabb alapja a zárt rendszerű termelési integráció. A termékek gyakorlatilag az „óltól az asztalig” nyomon követhetők.

PIONEER Szarvas: Vetőmagüzem

A Pioneer termelő beruházásában a vetőmag ellátásra és előállításra helyezte a hangsúlyt. 1995-ben indult el a zöld mezős beruházás és '96 volt az első év, amikor vetőmagot fogadott be és dolgozott fel az üzem.

Szarvas életében meghatározó jelentőségű ez a beruházás közel 15 millió dolláros beruházással vetőmag üzem épült 20 hektáron a város határában.

Jelenleg 16 000 ha hibrid kukorica terület termését fogadja és dolgozza fel. A szarvasi üzem a világ legnagyobb vetőmagüzemei között van.

EPILOGUS

Korszakváltások követték egymást az elmúlt századok hazai földbirtokpolitikájában. Hol a parasztság hagyta el a földet, hol a föld a parasztságot. A földre, a termésre azonban mindenkor szükség volt, – és szükség lesz. És arra a kapcsolatra, kötődésre is, ami nem forintosítható, mégis nagy érték.

Az agráriumot érintő változások és reformok hatását igyekszik bemutatni e rövid tanulmány a feudális gyökerektől való elszakításától a szocialista típusú nagyüzemi gazdálkodás kitérőjét átélve, a napjaink haszonelvű piacgazdasági követelményekhez igazodó mezőgazdaságához. Vajon milyen lesz jövője?

Felmerül a kérdés mi az állandóság századokon át ebben csodálatos „üzemben”?

A választ Romány Pál *Hányadik „földreform”?* c. előadásának mottójául választott, Emile Zola írótól származó sorok adják meg.

„Csak a föld halhatatlan, a mi örök anyánk... Eléghetnek még a falak is, de a földet nem lehet elégetni. A föld, gondviselő dajkánk mindig megmarad és táplálja azokat, akik magot vetnek belé. Fölötte áll térnek, időnek...”

Émile Zola: *A föld (La Terre)*, 1887.

A termőföld, mint erőforrás, ember nélkül mit sem ér, ezért a legfontosabb maga az ember. A mezőgazdaságban dolgozó EMBEREK teremtik meg mindennapi kenyerünket, létünk alapját.

Irodalom

A téma feldolgozása során az itt felsorolt munkákon kívül számos nyomtatott, esetenként archív földhivatali, valamint elektronikus forrásra támaszkodtunk, ezekre való hivatkozás lábjegyzetben történt.

Földügyek Szarvas városban és környékén. Gyulavári András: Agrártörténeti füzetek 28 sz. Kiadó: SZIE Víz és Környezetgazdálkodási Kara és a Tessedik Öreggazdász Egyesület Szarvas 2011.

Bernek – Sársfalvi: *Általános társadalomföldrajz* 128-142. o. és 201-207. o; Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008.

Halászati és Öntözési Kutatóintézet (HAKI), Szarvas, története, eredményei és kiemelkedő személyiségei; Dr. Csengeri István
<http://www.haki.honlap>

Horváth Károly: *Az Agrár Rt. múltja, történeti áttekintése.* Szarvasi Krónika 12. szám 1998.

A szarvasi agrárképzés Arcképcsarnoka I. kötet; Szerk.: Bukovinszky et al; Tessedik Öreggazdász Egyesület 2016.

Romány Pál: *Földbirtok-politika és földtulajdon Magyarországon;* Magyar Tudomány folyóirat 2005/1 94 oldal

Romány Pál: *Hányadik „földreform”?* In: Agrárkutatás – Agrárjövő: A Györffy Béla Tudományos Emlékkülés első hat éve 2003–2008. Magyar Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Kutatóintézete, ISBN: 978-963-8351-33-3. Martonvásár, 2008.

A SZOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Cselőtei László: Zöldségtermesztés Rákospalotán az 1930-as években	1999
2. Möcsényi Mihály: Fordítások, ferdítések	1999
3. Möcsényi Mihály: Ember és táj,	1999
4. Kralovánszky U. Pál: Esettanulmány a hazai fehérje-program előkészítéséről (Amíg egy országos K+F program elindulhatott) (1962-1970)	2000
5. Cselőtei László: A paradicsomtermelés fejlesztése és fejlődése (1948-1990)	2000
6. Györffy Sándor: Szövetkezeti állam	2000
7. Kralovánszky U. Pál – Ligetvári Ferenc: Vízgazdálkodás és mezőgazdaság (a 150 éve született Kvassay Jenő írásai alapján)	2000
8. Köhler Mihály – Molnár Imre: A szarvasi gazdaszélet hagyományai (1927–1949)	2001
9. Vinczeffy Imre: Pásztoroktól tanultam	2001
10. Szabó János: Találkozás önmagammal	2005/2008
11. Molitorisz Pál: A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet létesítésének története	2005
12. Molitorisz Pál: A szórhalmi legeltetési társulat története	2006/2011
13. Reszkető Péter: Főiskola Szarvason (1970–2005)
35 éves a főiskolai szintű agrár-szakképzés Szarvason	2006
14. Molitorisz Pál: Képviselő-portré a szarvasi választókerületből (Borgulya Pál 1872–1960)	2007
15. Molitorisz Pál: Emlékezés Lászlóffy Istvánra (1910–1968)	2008
16. Molnár Imre: Szarvasi gazdaszként indultam, Életút	2008
17. Ornyik Sándor: Aratás nyáron és télen,-Az ember és a ló	2008
18. Molitorisz Pál: Történelmi séta a szarvasi kertekben	2009
19. Emlékeim a múltból, Komár János visszaemlékezése
Lejegyezte: Pilishegyi József	2009
20. A hajóskuktaságtól a tanszékvezetésig. Élet-képek. Dr. Vincze Ferenc visszaemlékezése. Szerk.: Molitorisz Pál	2010
21. Tóth László: Szakmai életem. Munkahelyeim, munkaköreim.	2010
22. Dr. Domán Imre és Szarvas. Szerk.: Molitorisz Pál és Szitó János	2010
23. Ötven év a mezőgazdaságban, Komár Pál visszaemlékezése
Lejegyezte: Pilishegyi József	2010
24. Virradattól alkonyatig, Gulyás Mihály emlékezései.
Szerk.: Molitorisz Pál	2010
25. Szitó Balázs: Életem, munkásságom	2011

26. Válogatott Tudományos Diákköri munkák 2010-ben	2011
27. Molitorisz Pál: A szarvasi tanyavilág	2011
28. Gyulavári András: Földügyek Szarvas városban és környékén	2011
29. Albel Andor: Albel Andor gazdasági tanár életútja	2011
30. Bukovinszky László: Álom és valóság, egy szaktanácsadó az egyenlítő közelében	2011
31. Molitorisz Pál: Emlékezés Kachelmann Kurt gazdasági tanárra	2011
32. Molitorisz Pál: Szarvasi gazdasági tanárportrék. Dr. Palov József és Molnár Zoltán	2011
33. Válogatott Tudományos Diákköri munkák 2011-ben	2012
34. A szikések javításáról Tessedik születésének 270. évfordulóján Tessedik S. – Ferencz K. – Köhler M.	2012
35. Egy élet Bikazugban, Sztancsik Gyuri bácsi Szerk.: Molitorisz Pál	2012
36. Marjai Gyula: A tudást meg kell szerezni és tovább kell adni	2013
37. Válogatott tudományos diákköri munkák 2012-ben	2013
38. Szeniczey Vilma Tessedik Sámuelről, szerk.: Molitorisz Pál	2013
39. A rizstermesztés kezdetei Szarvason * Litauszky István pályája Szerk.: Molitorisz Pál	2013
40. A szőlőnemesítő dr. Csizmazia Darab József élete és munkássága. Írta és szerkesztette Molitorisz Pál	2014
41. Válogatott tudományos diákköri munkák 2013-ban	2014
42. Gyulavári András: A tanyák múltja, jelene és jövője a Szarvasi Járásban	2014
43. Emlékezés Csabai Kálmán gazdasági tanárra (1878 – 1945) Írta és szerkesztette Molitorisz Pál	2014
44. Válogatott tudományos diákköri munkák 2014-ben	2015
45. Dr. Buzás Istvánné Hartyányi Marietta: Hartyányi László kutató mérnök és tanár (1911 – 1978)	2015
46. Vitéz szentistvánbaksai Sebő Ernő emlékére (1914 – 2000) Szerkesztette: Dr. Szitó János	2015
47. Dr. Reszkető Péter: Dr. Kovács Gábor (1925 – 2007)	2015
48. Válogatott tudományos diákköri munkák 2015-ben	2016

AJÁNLÁS

A Kárpát-medencében hont foglalo magyarok országáról a kortárs krónikások több figyelemreméltó feljegyzést készítettek. Ezek között megtalálható *Freisingi Ottó* cisztercita szerzetes (1114-1158) osztrák születésű német püspök és krónikás, aki nem túlságosan kedvelte a magyarokat, mégis így írt az akkor uralkodó II. Géza király országáról:

„Ez a tartomány, amelyet a régiek Pannóniának neveztek, mivelhogy köröskörül erdőségek, hegyek... környékeznek... Erdőkben fölötté gazdag, telve mindenféle vadakkal. Felületének szépsége éppoly bájos, mint amilyen dús földjének termékenysége, úgy, hogy mintegy Isten paradicsomának, avagy pompás Egyiptomnak, – boldog Arábiának lehetne nevezni azt.”

Ez a megállapítás a mai, a Trianon utáni Magyarország területére is elfogadható, hiszen a KSH adatai szerint Magyarország területének jelentős hányada termőterület, az ország területének 79,7%-a. A lakosság számára vetítve nálunk több mint kétszer annyi termőföld jut ezer főre, mint az EU-15-ök átlagában. Az adatok alapján túlzás nélkül állítható, hogy egyik legfontosabb természeti kincsünk a termőföld, amely a saját népesség ellátásán túl jelentős mezőgazdasági exportra is képessé teszi hazánkat. Ezért is nagyon fontos a termőföld mennyiségi és minőségi védelme, a fenntartható agrárpolitika országos, de lokális értelemben is.

Gyulavári András szerkesztésében betekintést kapunk a birtok-politika történeti változásáról, amit a mindenkori politikai rendszer határoz meg. Képet kapunk arról is, hogy a politikai rendszerek hogyan oldották meg a korábbi földreformokat, és a rendszer-váltó III. Köztársaság 1989 után hogyan vitte végbe kiemelt sürgősséggel annak végrehajtását a földhivatalok erőltetett ütemű előkészítő és kivitelező munkája nyomán, és milyen lett a birtokstruktúra a 21. század első évtizedében Szarvason és környékén.

SzJ.